M. Tullii Ciceronis

ORATIONUM SELECTARUM LIBER.

Editus in usum Scholarum Hollandiæ & West-Frisiæ.

EX DECRETO

Illustriss. D.D. Ordinum ejusdem Provinciæ.

Ar a

LONDINI:

Typis *T. Hodgkin*, pro *R. Scot, T. Basset, R. Chiswel, M. Wotton*, & *G. Conyers.* 1686.

AD

LECTOREM.

IN hac *novâ orationum* Ciceronis *selectione, quæ Mandato illustriss. D. D. Ordinum facta est, idem præstitimus, Benevole Lector, quod in Epistolis; nempe, ut, perlustratis diligenter omnibus, eas excerperemus, quarum lectio juventuti plurimùm esset profutura, sive ob formularum elegantiam, sive ob rerum sententiarumque momenta, sive denique ob oratorii artificii applicationem. Quum verò eos, qui in epistolis supradictis initiati*

ſunt, in eloquentiæ patris Orationibus planè perpetuóque eſſe hoſpites, inconveniens ſit : ideo harum uſus ut cum illarum conjungeretur in ditionis hujus ſcholis, meritò fuit conſultum.

ORATIO

ORATIO I.

Quæ est pro

Aulo Licinio Archia Poeta.

Argumentum.

Syllanus *&* Carbo *legem tulerant, ut ii Cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus, & domicilium in Italia tum, cùm lex ferebatur, habuissent, ac intra 60 dies apud Prætorem professi essent. Hac lege adductus* Gracchus *quidam,* Archiam *Poetam in judicio accusavit, quod in urbe se pro Cive gereret, cùm non esset Civis. Negavit enim* Archiam *adscriptum esse fœderatis civitatibus, & tempore legis latæ à* Syllano *&* Carbone *in Italia domicilium habuisse, ac apud Prætorem professum esse.* Cicero *cùm unicè diligeret Poetam, hac Oratione ipsum in magna frequentia & concursu hominum literatorum, defendit: Ac primùm comprobat* Archiam *legitimum civem esse, cùm* Heracleæ *& aliis civitatibus adscriptus sit, & tum, cùm lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud Prætorem professus sit. Deinde, cùm causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem* Archiæ *: quibus persuadet judicibus,* Archiam, *etiamsi non esset civis, cùm sit, tamen propter eruditionem & merita erga populum Romanum, in urbem adsciscendum esse. Et quia in publico judicio novum & ineptum videbatur*

batur laudare ſtudia literarum, ac perſonam, excuſat ſe Cicero *in exordio, quòd novum dicendi genus in forum adferat, alienum à conſuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale eſt: Status verò conjecturalis, an* Archias *ſit civis. Hoc confirmat à teſtibus, & objecta diſſolvit.*

SIquid eſt in me ingenii, judices, quod ſentio quàm ſit exiguum; aut ſiqua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter eſſe verſatum; aut ſi hujuſce rei ratio aliqua ab optimarum artium ſtudiis & diſciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium vel imprimis hic A. Licinius fructum à me repetere prope ſuo jure debet. Nam quoad longiſſimè poteſt mens mea reſpicere ſpacium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde uſque repetens, hunc video mihi principem & ad ſuſcipiendam & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum extitiſſe. Quod ſi hæc vox, hujus hortatu præceptiſque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit, à quo id accepimus quo cæteris opitulari & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, & opem & ſalutem ferre debemus. Ac nè quis à nobis hoc ità dici fortè miretur, quod alia quædam in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut diſciplina: nè nos quidem huic cuncti ſtudio penitus unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum; & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.* Sed nè cui veſtrum mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in judi-

judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani lectiſſimum virum, & apud ſeveriſſimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo à conſuetudine judiciorum, verùm etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam, ut me pro ſummo poeta, atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique Prætore exercente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis ac literarum paulò loqui liberiùs: & in ejuſmodi perſona, quæ propter otium ac ſtudium minimè in judiciis periculiſque tractata eſt, uti propè novo quodam & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi à vobis tribui concedique ſentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non ſegregandum, cùm ſit civis, à numero civium; verùm etiam, ſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam ut primùm ex pueris exceſſit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit. Primùm Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili & celebri quondam urbe, & copioſâ, atque eruditiſſimis hominibus, liberaliſſimiſque ſtudiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. Poſt in cæteris Aſiæ partibus, cunctâque Græciâ, ſic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis; expectationem, ipſius adventus, admiratióque, ſuperaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac diſciplinarum; ſtudiáque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iiſdem in oppidis; & hic Romæ propter tran-

quillitatem reipubl. non negligebantur. Itáque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate cæteriſque præmiis donârunt, & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hoſpitio dignum exiſtimârunt. Hac tantâ celebritate famæ, cùm eſſet jam abſentibus notus, Romam venit, Mario conſule & Catulo. Nactus eſt primùm conſules eos, quorum alter ad ſcribendum maximas, alter cùm res geſtas, tum etiam ſtudium atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, cùm pretextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. Sed enim hoc non ſolùm ingenii, ac literarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico & ejus Pio filio: audiebatur à M. Aemilio; vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio : à L. Craſſo colebatur: Lucullos verò, & Druſum & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine cùm teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd eum non ſolùm colebant, qui aliquid percipere aut audire ſtudebant, verùm etiam, ſiqui fortè ſimulabant. Interim ſatis longo intervallo, cùm eſſet cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea Provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm eſſet civitas æquiſſimo jure, ac fœdere, aſcribi ſe in eam civitatem voluit: idque cùm ipſe per ſe dignus putaretur; tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heracleinſibus impetravit. Data eſt civitas Syllani lege & Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum, cùm lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, & ſi ſexaginta diebus apud Prætorem eſſent profeſſi.* Cùm

hic

hic domicilium Romæ multos jam annos haberet; profeſſus eſt apud Prætorem Q. Metellum familiariſſimum ſuum. Si nihil aliud, niſi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico ampliùs: caſſa dicta eſt. Quid enim horum infirmari, Gracche, poteſt? Heracleæne eſſe eum aſcriptum negabis? adeſt vir ſumma auctoritate, & religione, & fide, L. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire, non audiſſe, ſed vidiſſe, non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. Adſunt Heraclienſes legati, nobiliſſimi homines, qui hujus judicii causâ, cum mandatis, & cum publico teſtimonio venerunt; qui hunc aſcriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas deſideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiiſſe ſcimus omnes. Et ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere. quærere quæ habere non poſſumus, & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: & cùm habeas ampliſſimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidemque, ea, quæ depravari nullo modo poſſunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, deſiderare. An domicilium Romæ non habuit, is, qui, tot annis ante civitatem datam, ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit? At non eſt profeſſus? immò verò iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa profeſſione, collegioque Prætorum, obtinent publicarum tabularum authoritatem. Nam cùm Appii tabulæ negligentiùs aſſervatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, poſt damnationem calamitas, omnem tabularum fidem reſignâſſet, Metellus, homo ſanctiſſimus, modeſtiſſimuſque omnium, tantâ diligentiâ fuit, ut ad L. Lentulum Prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ ſe commotum eſſe dixerit.

His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cùm ità sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis? præsertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit ascriptus. Etenim cùm mediocribus multis, & aut nullâ, aut humili aliquâ arte præditis gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summâ ingenii prædito gloriâ noluisse? quid? cum cæteri non modò post civitatem datam, sed etiam post legem. Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserunt: hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis Julio & Crasso; nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ità se jam tum gessisse pro cive, iis temporibus, quæ tu criminaris nè ipsius quidem judicium in civium Rom. jure esse versatum: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Rom. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo Prætore & Consule. Quære argumenta si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur; quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convitio defessæ conquiescant. *An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta*

varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus, aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum: cæteros pudeat, si qui ità se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucémque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ità vivo, judices, ut ab illis nullo me unquam tempore, aut commodum, aut otium meum obstruxerit, aut voluptas avocârit, aut deníque somnus retardârit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt intempestivis conviviis, quantum deníque aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque crescit oratio & facultas: quæ quantacunque in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur; illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem prosequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda, nunquam me pro salute vestra in tot & tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum

lumen

lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non ſolùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum expreſſas, ſcriptores, & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda repub. proponens, animum & mentem meam ipſâ cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quiſpiam: Quid? illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes literis proditæ ſunt, iſtáne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmare; ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu prope divino, per ſeipſos, & moderatos, & graves extitiſſe fateor: etiam illud adjungo, ſæpiùs ad laudem atque virtutem, naturam ſine doctrina, quàm ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam confirmatióque doctrinæ; tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolere exiſtere: ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimós homines, & continentiſſimos; ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profectò, ſi nihil ad percipiendam colendámque virtutem literis adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quòd ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remiſſionem humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem*

delectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent; delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur. Quod ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis noſtrûm tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur? qui cùm eſſet ſenex mortuus; tamen propter excellentem artem, ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergò ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliârat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices (utar enim veſtrâ benignitate: quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque ſententiis! quæ verò accuratè cogitatéque ſcripſiſſet, ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni oratione defendendum putem? Atqui ſic à ſummis hominibus eruditiſſimiſque accepimus, cæterarum rerum ſtudia, & doctrinâ, & præceptis, & arte conſtare; poetam natura ipſa valere, & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu afflari. Quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poetas, quod quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur. Sit igitur, judices, ſanctum apud vos humaniſſimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & ſolitudines voce reſpon-

respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salamimi repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergò illi alienum, qui poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cùm omne olim studium, atque omne ingenium, contulerit Archias ad pop. Rom. gloriam laudémque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur.* Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem lubentissimè audiret? Ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mitridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate terrâ marique versatum, totum ab hoc expressum est; qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verùm etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum & regiis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Rom. exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius

us

us belli ore ac faucibus ereptam esse, atque conservatam nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante cùm interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt trophæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Charus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur; sed etiam populi Rom. nomen ornatur. Cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Rom. rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergò illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat: propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus; Latina suis finibus, exiguis sanè continentur. Quare, si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò minùs manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famámque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ causâ dimicant, hoc maximum, & periculorum incitamentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui

qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & vere. Nam niſi Ilias extitiſſet illa; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid noſter hic magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nonne Theophanem Mytilenæum ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum, civitate donavit, & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaque, credo, ſi civis Romanus Archĭas legibus non eſſet; ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla cùm Hiſpanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiâſſet. Quem nos in concione vidîmus, cùm ei libellum malus poeta de populo ſubjeciſſet, quod epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, ſub ea conditione nè quid poſtea ſcriberet. Qui ſedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium, & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet? Quid? à Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetrâviſſet? quæ præſertim uſque eo de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis pingue quiddam ſonantibus, atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet. Neque eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt, ſed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudis ſtudio & optimus quiſque maximè gloriâ ducitur.* Ipſi illi Philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem nobilitatémque deſpiciunt, prædicari ſe ac nomi-

nari

nari volunt. Decimus quidem Burcus, ſummus ille vir, & imperator, Attii amiciſſimi ſui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen & muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à muſarum honore & à poetarum ſalute abhorrere. Atque ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, veruntamen honeſto, vobis confitebor. Nam quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, próque univerſa rep. geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit. Quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorúmque deſiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quâ quidem detractâ, judices, quid eſt quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certè ſi nihil animus præſentiret in poſterum & ſi quibus regionibus vitæ ſpacium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas, nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliiſque angeretur, nec toties de vita ipſa dimicaret. Nunc inſidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes & dies animum gloriæ ſtimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri; ſed cum omni poſteritate adæquandam.* An verò tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laborí-

búſque

búsque versamur, ut cùm usque ad extremum spacium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, vobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cùm statuas & imagines non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerunt: consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nónne multò malle debemus, summis ingeniis expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à meo sensu post mortem abfutura sunt, sive ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam spéque delector. Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum studiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ità sint, petimus à vobis, judices, si qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur, quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti, sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus esse videatur: Qua de causa, pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi,

dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certò scio.

ORATIO II.

Qua est pro

M. MARCELLO.

Ant. Luschi Argumentum.

M. Marcellus *civis Romanus, amplissimus atque clarissimus in dissentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum &* Cicero *cum multis aliis Senatoribus, civibusque Rom. Confecto autem bello,* Cæsar *victor multos ex inimicis suis, fautoribusque* Pompeii, *in patriam restituit, & ad pristinam dignitatem, inter quos* Ciceronem, *& postmodum deprecante senatu, populóque Rom. restituit, &* Marcellum, *& ad patriam & ad pristinam dignitatem, non obstante quòd* Marcellus Cæsarem *offendisset, & quòd* Cæsar *adhuc suspicari se diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa sua notissima benignitate suæ privatæ voluntati, publicam anteposuit voluntatem, unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæsarem, *quà ipsum de sua illa humanitate divino prope ore commendat: ostendens eum esse per suam clementiam*

mentiam in reſtitutione Marcelli *ſummam, atque immortalem gloriam conſecutum. Deinde oſtendit multis rationibus non debere* Cæſarem *de aliquo ſuſpicari, & tamen eum rogat, ut pro ſalute publica vitam ſuam cuſtodiat, ſine qua nec poſſit dignitas reipub. nec reſtitui, nec ſervari.*

DIuturni ſilentii, P.C. quo eram his temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit, idémque initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inuſitatam inauditámque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire poſſum. M. enim Marcello vobis P. C. reíque pub. reddito non ſolùm illius, ſed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis, & reipub. conſervatam ac reſtitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, cùm viderem virum talem, qui in eadem cauſa, in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortunâ: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in veſtro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore ſtudiorum ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio à me & comite diſtracto. Ergo & mihi meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, intercluſam aperuiſti; & his omnibus, ad bene de omni repub. ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maximè in me ipſo, ſed paulò antè omnibus, cum M. Marcellum Senatui populóque Rom. & reipub. conceſſiſti, commemoratis præſertim

sertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatémque reipub. tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnibus anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit, cùm summo consensu Senatûs, tum præterea judicio tuo gravissimo & maximo. Ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cùm in accepto tanta sit gloria. Est verè fortunatus ille, cujus ex salute non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, innocentiâ, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi, tanta vis, tantáque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tuâ; nullam in his esse laudem ampliorem, quàm eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, ídque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorúmque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri: nec verò disjunctissimas terras citiùs cujusquam passibus potuisse peragrari, quàm tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi ità magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, eásque detrahere ducibus,

ducibus, communicare cum militibus, nè propriæ sint imperatorum, & certò in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multùm juvant; maximam verò partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat, & quidquid est prosperè gestum, id pene omne ducit suum. At verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulò ante adeptus, socium habes neminem: totum hoc, quantumcumque est, quod certè maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex istâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quinetiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius se societatem gloriæ non offert, tibi cedit, tuam esse totam & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habeant. Nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitare, ingenio, virtute præstantem non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solùm nostris, sed penè omnium gentium literis atque linguis, neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At verò,

cum

cum aliquid clementer, mansuetè, justè, moderatè, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ naturâ insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis; ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus. Te verò, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensúsque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? quâ benevolentiâ complectemur? parietes, medius fidius C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidem, cùm C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate ac virtute præditi, lachrymas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit: quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimámque familiam, jam ad paucos redactam, penè ab interitu vindicâsti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes, quæ quidem tanta est, ut trophæis monumentisque tuis non ulla unquam allatura sit finem ætas. Nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas. At verò hæc tua justitia & lenitas animi florescet quotidie magis, ità, ut quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam

antè

antè æquitate & misericordiâ viceras, hodierno verò die teipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cùm ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cùm ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio vísque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm latè pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipub. misero funestóque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certè liberati sumus. Nam, cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conservavit; memet mihi, & item reip. nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in consessu videtis; Non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, à plerísque ignoratione potiùs, & falso atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendúmque esse putavi; sempérque dolui, non modò pacem, sed orationem etiam civium pacem afflagitantium repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, sempérque mea consilia pacis, & togæ socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico: tantúmque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullo modo cupiditate, sed nè spe quidem, prudens, & sciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minimè obscurum fuit. Nam & hoc ordine, in-

tegrâ

tegrâ re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cùm pacis auctores conservandos statim censuerit; cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum videretur fortasse tum, cùm esset incertus exitus, & anceps fortuna belli : qui verò victor, pacis auctores diligit, is profectò declarat maluisse se non dimicare quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego cum, & quanto cum dolore vidi, cùm insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quò gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam : gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ : ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam, ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius verò partis, nihil ampliùs dicam quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modò armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur : nec, quid quisque sensisset, sed, ubi fuisset, cogitandum esse dicebant : ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverint, qui civile bellum tantum & tam luctuosum excitaverunt; vel placati jam, vel etiam satiati, aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris & sapientiam

contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono, & fruere cùm fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus jucunditásque sapienti. Cætera cùm tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis quos in republ. tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modò summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliquâ lapsis, sed opinione officii, stultâ fortasse, certè non improbâ, & specie quadam reipub. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contráque summa laus, quòd plerique minimè timendum fuisse senserunt.

Nunc verò venio ad gravissimam querelam & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quàm tum omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conservati sumus, providenda est. Quam, etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: ut si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus quàm parùm prudens. Sed quisnam est iste tam demens, qui scilicet tibi insidiaretur? de tuisne? tametsi, qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce, omnia summa sit

adeptus,

adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At, si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, nè quid inimici. Qui? omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerant, amicissimi sint. Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est ominum tam ignarus rerum, tam rudi[illegible] repub. tam nihil unquam nec de suâ, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tuâ salute contineri suam, & ex unius tui, vitam pendere omnium? Ecquidem de te dies, noctésque, ut debeo, cogitans; casus duntaxat humanos & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco: doleóque, cùm respub. immortalis esse debeat, eam in unius mortalis animo consistere. Si vero ad humanos casus, incertósque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat insidiarumque consensio? quem deum, etiamsi cupiat, opitulari posse reipub. credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni quæ jacere sentis belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantóque animorum ardore, & armorum, quin quassata resp. quicunque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multáque uterque Dux armatus faceret, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus præter te mederi

nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi, satis te diu vel *naturæ* vixisse, vel *gloriæ*; satis, si ità vis: naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli nostro periculo sapiens esse. Sæpè enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse: credo; sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses: nunc, cùm omnium salutem civium, cunctámque remp. res tuæ gestæ complexæ sint, *tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* Hic tu modum tuæ vitæ non salute reipub. sed æquitate animi definies? quid, si istud nè gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parúmne igitur inquies, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, satis; tibi uni parùm. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè partim est tum, cùm est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, remp. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide quæso, nè tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ. Si quidem gloria est illustris ac pervagata multorum & magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandum est, ut remp. constituas, eáque tu in primis composita, summâ tranquillitate & otio perfruare. Tum te si voles, cùm & Patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate

tietate

tietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid eſt enim omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum? quod cùm venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit. Quanquam iſte tuus animus nunquam his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, ſempérque immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda eſt, quæ corpore & ſpiritu continetur. Illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoriâ ſeculorum omnium, quam poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper intuebitur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam quæ laudet, exſpectat. Obſtupeſcent poſteri certè imperia, provincias Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis & inſtitutis erit; vagabitur modò nomen tuum longè atque latè, ſedem quidem ſtabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſentio; cùm alii laudibus ad cœlum res tuas geſtas efferent, alii fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtrinxeris: ut illud fati fuiſſe videatur, hoc conſilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis poſt ſeculis de te judicabunt, & quidem haud ſcio, an incorruptiùs quàm nos. Nam & ſine amore & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio, & ſine invidia judicabunt. Id autem, etiamſi tunc ad te, ut quidam falſò putant, nòn pertinebit; nunc certè pertinet, te eſſe talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio. Diverſæ volunta-

tes civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. Non enim conſiliis ſolùm, & ſtudiis, ſed armis etiam, & caſtris diſſidebamus. Erat autem obſcuritas quædam, erat certamen inter clariſſimos duces: multi dubitabant, quid optimum eſſet: multi, quid ſibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta reſp. eſt hoc miſero fatalique bello: vicit, is qui non fortunâ inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret; neque omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exilio aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis poſita, ab aliis erepta ſunt: ingratus eſt, injuſtúſque civis, qui armorum periculo liberatus animum tamen retinet armatum: ut etiam ille ſit melior, qui in acie cecidit, quàm qui in cauſa animam profudit. Quæ enim pertinacia eſt quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt. Sed quia jam omnis fracta diſſentio eſt armis & extincta æquitate victoris: reſtat, ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non ſolùm ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis: quia, niſi te, C. Cæſar, ſalvo, & in iſta ſententia, qua cùm antea, tum hodie vel maximè uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus & hortamur, & obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: omnéſque tibi, (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſo ſentio) quoniam ſubeſſe aliquid putas, quod cavendum ſit, non modò excubias, & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus, & corporum pollicemur. Sed, ut unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio mea, maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt, quod ex omnium precibus & lachrymis ſentire potuiſti. Sed, quia non eſt aſtantibus omnibus neceſſe dicere,

cere,

cere, à me certè dici volunt, cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello, à te huic ordini populoq; Rom. & reip. reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes non ut de unius solùm sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summæ benevolentiæ est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantissimo fratri, præter eum quidem cederem nemini: cùm id sollicitudine, curâ, labore tandiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, molestiis, doloribus liberatus præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conservato solùm, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

ORATIO III.

Quæ est pro

Q. LIGARIO.

Argumentum.

Quintus Ligarius *civis Romanus, cum* C. Considio *consule profectus est legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provincià decedente* C. Considio, Ligarius, *præfectus provinciæ, mansit in* Africa: *postea cùm bellum ex-*

arsisset inter Cæsarem *&* Pompeium, Ligarius, *nullo negotio se implicari passus est, ut dicit* Cicero, *nam* P. Accius Varus, *qui Prætor* Africam *obtinuerat*, Uticam *venit & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concursu: &* Ligarius, *adventu suo quievit, sed necessitate mansit in* Africa, *quæ provincia contra* Cæsarem *tenebatur: ad quam provinciam, bello ardente,* L. Tubero, *cum justo imperio sibi à senatu & sorte, ut moris erat, dato, venisset, eam intrare non potuit, prohibente* Ligario, *ut asserebat ipse* Tubero, *unde ad* Pompeium *iuit in* Macedoniam, *& apud eum de injuria questus est, ut dicit* Cicero, *& cum eo fuit in bello civili: quo bello finito,* Cæsar *victor* Tuberoni *& multis aliis, patriam restituit: sed* Ligarius *exulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligarii, *qui cum* Cæsare *semper fuerant; & cum* Q. Tubero *filius* L. Tuberonis Ligarium *apud* Cæsarem *accusavisset, quòd contra* Cæsarem *fuisset in* Africa, *quódque ipsum cum patre suo provinciâ prohibuisset,* Ligarium Cicero *hac insigni oratione defendit, & pro ipso gratiam* Cæsaris *nititur impetrare.*

NOvum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: ídque C. Pansa præstanti vir ingenio, fretus fortasse eâ familiaritate, quæ ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quò me vertam, nescio; paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tuâ ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quòd latebat, confitendum est, ut opinor;

opinor: præsertim cùm meus necessarius C. Pansa fecerit ut id jam integrum non esset: omissâque controversiâ omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, quâ plurimi sunt conservati, cùm à te non solùm liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum: sed tamen ità confitentem, se in ea parte fuisse, quâ te Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de vestro delicto confiteamini necesse est, quàm Ligarii ullam culpam reprehendatis. Q. igitur Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum proconsule C. Considio profectus est, qua in legatione & civibus, & sociis ità se probavit, ut decedens Considius provinciâ, satisfacere hominibus non posset si quenquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cùm diu recusans nihil profecisset provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides. Bellum subitò exarsit: quod qui erant in Africa, ante audierunt geri quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconsideratâ, partim cœco quodam timore, primò salutis causâ, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem. Tum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim, P. Accius Varus, qui prætor, Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursum est, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu

Vari conquievit. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius omni culpâ vacat. Domo eſt egreſſus non modò nullum ad bellum, ſed nè ad minimam quidem ſuſpicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatiſſima ità ſe geſſit, ut ei pacem eſſe expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere: Num igitur remanſio? multo minùs. Nam profectio voluntatem habuit non turpem; remanſio etiam neceſſitatem honeſtam: ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm eſt legatus profectus; alterum, cùm efflagitatus à provincia, præpoſitus Africæ eſt. Tertium eſt tempus, quo poſt adventum Vari in Africa reſtitit. Quod ſi eſt criminoſum, neceſſitatis crimen eſt, non voluntatis. An ille, ſi potuiſſet illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs quàm Romæ, cùm P. Accio, quàm cum concordiſſimis fratribus; cum alienis eſſe, quàm cum ſuis maluiſſet? cùm ipſa legatio plena deſiderii ac ſollicitudinis fuiſſet propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo eſſe potuit, belli diſſidio diſtractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæſar, adhuc in Q. L. ſignum alienæ à te voluntatis; cujus ego cauſam, animadverte, quæſo, quâ fide defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentiſque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuiſſe, in qua ſeipſum confitetur fuiſſe; nec tuas tacitas cogitationes extimeſcit; nec quid tibi de alio audienti de ſeipſo occurrat, reformidat. Vide, quàm non reformidem: vide quanta lux liberalitatis & ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur: quantum potero voce contendam, ut hoc populus Rom. exaudiat. Suſcepto bello Cæſar, geſto

etiam

etiam ex magna parte; nullâ vi coactus, judicio meo ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cùm hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit; qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem, qui fuissem: qui cùm ipse Imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: à quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuncium perferente concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis redderet.

Vide, quæso, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cùm de se eadem dicerem, ignosceret. Cujus ego industriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio studiisque delector, vel quòd laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro: quis putet fuisse crimen, esse in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se à Ligario queritur, & certè contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar, iisdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum

ipsorum

ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac cauſa nonnihil ecquidem, Tubero, etiam tuam, ſed multò magis patris tui prudentiam deſidero: quòd homo cùm ingenio, tum etiamſi doctrinâ excellens, genus hoc cauſæ, quod eſſet, non viderit. Nam ſi vidiſſet, quovis profectò, quam iſto modo à te agi maluiſſet. Arguis fatentem, non eſt ſatis: accuſas eum qui cauſam habet, aut, ut ego dico, meliorem quàm tu, aut, ut tu vis, parem. Hæc non modò mirabilia ſunt, ſed prodigiis ſimilia, quæ dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi iſti mores uſque ad ſanguinem incitare ſolent odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne ſit? ut domo careat? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Brocho avunculo ſuo, nè cum ejus filio conſorbrino ſuo, nè nobiſcum vivat? nè ſit in patria? num eſt? num poteſt magis carere his omnibus, quàm caret? Italiâ prohibetur, exulat. Non tu ergò hunc patriâ privare, quâ caret, ſed vitâ vis. At iſtud nè apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. Ipſe jubebat occidi nullo poſtulante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis poſt, quem tu nunc crudelem eſſe, vis vindicata eſt. Ego verò iſtud non poſtulo, inquies. Ità mehercule exiſtimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomênque veſtrum: ſtudia denique generis ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. Itaque certò ſcio, vos non petere ſanguinem:

sanguinem : sed parùm attenditis. Res enim eo spectat, ut eâ pœnâ, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? annè ignoscatur? hoc verò multò acerbius, multóque est gravius. Quod nos domi petimus precibus, & lachrymis prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quàm hujus humanitati: id nè impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut spero, non frustrà fecimus, tu derepente irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereat : nónne omnem humanitatem exuisses, quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miseria multorum perfugium misericordiæ tollere? Dicam planè, C. Cæsar, quod sentio, si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria; quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cùm etiam de victis reperiantur quàm multi, qui, cùm à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quòd si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse : si honesto, & misericordi mendacio, saluti civis calamitosi consultum esse vellemus? tamen hominis non esset, in tanto discrimine & periculo civis refellere & coarguere nostrum mendacium : & si esset

set alicujus, ejus certè non esset, qui in eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est, errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres, Cave Cæsar credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? Cave ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est: quâ qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citiùs abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quòd is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferrat. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur isto enim nomine illa adhuc causa caruit: alii errorem appellant, alii timorem; qui duriùs, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui gravissimè, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat humana consilia divinâ necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quanquam, hoc victore, esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt: fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris verò crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur & dignitatem tuam? quid? tu, cùm pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis ci-

vibus

vibus conveniret? Mihi verò, Cæſar, tua in me maxima merita, tanta certe non viderentur, ſi me ut ſceleratum à te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Succeſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum, non hoſtile odium, ſed civile diſſidium utriſque cupientibus rempubl. ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat penè par, non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur: cauſa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet: nunc melior certè ea judicanda eſt, quam etiam dii adjuverint. Cognitâ verò clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo niſi armatus? Sed, ut omittam communem cauſam, veniamus ad noſtram. Utrùm tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? poteramúſne, inquies, cum ſenatus cenſuiſſet? Si me conſulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat: atque ille eo tempore paruit, cùm parere ſenatui neceſſe erat: vos tunc paruiſtis, cùm paruit nemo, qui noluit; reprehendo igitur? minimè verò, neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, familiæ, diſciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis. Tuberonis ſors conjecta eſt ex S. C. cùm ipſe non adeſſet, morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi propter communes neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone: domi unà eruditi, militiæ contubernales, poſt affines, in omni denique vita familiares; magnum etiam vinculum, quod iiſdem

dem ſemper ſtudiis uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſſe. Sed ità quidam agebant, ità reip. ſanctiſſimum nomen opponebant, ut, etiamſi aliter ſentiret, verborum tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſſet. Ceſſit auctoritati ampliſſimi viri, vel potiùs paruit: unà eſt profectus cum iis, quorum erat una cauſa: tardiùs iter fecit: Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ita potiùs; nam, ſi crimen eſt prohibere illud voluiſſe, non minùs magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe, quàm aliquem ſe imperatorem eſſe maluiſſe. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certè habebat. Sed quoque modo ſeſe illud habet, hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non ſumus. Quid ſi eſſetis? Cæſarine eam tradituri fuiſſetis, an contra eam retenturi? Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potiùs audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quò ſenatus eum ſórſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. Non enim, ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut nè offendam tuas patientiſſimas aures, quàm nè Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam Provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximè infeſtam, in qua erat rex potentiſſimus, inimicus huic cauſæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuiſ-

ſetis?

fetis? quanquam quid facturi fueritis, non dubitem, cùm videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere: & prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti in societatem belli veneratis? quod si Cæsaris causâ in provinciam veniebatis, ad eum profectò exclusi: provinciâ venissetis. Venistis ad Pompeium: Quæ est ergò apud Cæsarem querela, cùm eum accusetis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiamsi à Varo & quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit. Sed vide quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem soleri laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio an meliùs patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut à quibus partibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipsas rediret? magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositáque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex S. C. in provinciam suam venerat. Hinc

pro-

prohibitus non ad Cæſarem, ne iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, nè condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeii caſtra venit, in eam ipſam cauſam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis, languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis. Tantummodo in præſidiis eratis; animi verò à cauſa abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur; pacis ecquidem ſemper auctor fui, ſed tum ſerò: erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus, tu certè præcipuè, qui in eum locum veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes; quanquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ. Hæc ergò non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrùm veſtras injurias, an reip. perſequamini? ſi reipub. quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? ſi veſtras, videte nè erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarii occupatus eſſe? num de ejus facto dicere? quicquid dixi, ad unam ſummam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ. Cauſas, Cæſar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè unquam hoc modo, Ignoſcite, judices, erravit, lapſus eſt, non putavit, ſi unquam poſthac, ad parentem ſic agi ſolet. Ad judices, Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen. Dic te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus

in

in præsidiis fuerit, quære. Taceo, nè hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus. Tum etiam fuit totus animo & studio tuus. Ad judicem sic agi solet: sed ego ad parentem loquor. Erravi, temerè feci, pœnitet. Ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscas oro, si nemo imperavit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cùm mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, & cognovi, quid maximè spectares, cùm pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiores esse, quàm preces: neque spectare, quàm tuus esset necessarius is, qui te oraret; sed quàm illius, pro quo laboraret: Itaque tribuis tu quidem tuis ità multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te causas, ut dixi rogantium valere plus, quàm preces: ab iisque te moveri, maximè, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando, multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc quæso considera, quod soles: possum fortissimos viros Sabinos, tibi probatissimos, totúmque agrum Sabinum florem Italiæ, robur reipubl. proponere; nôsti optimè homines. Animadverte horum omnium mœstitiam & dolorem, hujus T. Brochi, de quo non dubito quid existimes, lachrymas squalorémque ipsius & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere.

Aut

Aut tres Ligarii in civitate retinendi ſunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his eſt optatius, quàm patria, quàm domus; quàm dii penates, uno illo exulante. Si fraternè, ſi piè, ſi cum dolore faciunt, moveant te horum lachrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit: te enim dicere audiebamus, nos omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te, omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Vidéſne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Marcium, C. Ceſetium, L. Cornificum, hoſce omnes equites Rom. qui adſunt veſte mutatâ, non ſolùm notos tibi, verùm etiam probatos viros, qui tecum fuerunt? Atque his maximè iraſcebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos, ut quemadmodum cætera, quæ dicta ſunt à te, ſic hoc veriſſimum reperiatur. Quod ſi penitùs perſpicere poſſes concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuiſſe. An poteſt quiſquam dubitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, & penè conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non ſentiat, quidvis priùs futurum fuiſſe, quàm ut hi fratres diverſas ſententias fortunáſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate abreptus eſt unus: qui, ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti. Sed ierit ad bellum: diſſenſerit non à te ſolùm verùm etiam à fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis intereſſem, memoriâ teneo qualis tum T. Ligarius quæſtor urbanus fuerit erga te & dignitatem

tuam:

tuam: sed parum est, me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi, ut tu eum tui studiosum & bonum virum judicares, nunc à te supplex fratris salutem petit: quam hujus admonitus officio cùm utrisque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non solùm sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo & clarissimo M. Marcello restituto fecisti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis & huic omni frequentiæ probatissimis fratribus; ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo, cujus voluntatem carissimam semper habuisti. Et si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit; noli obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quàm sæpissimè quærere. Nihil est enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordiâ est. Homines enim ad deos nullâ re propiùs accedunt, quàm salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut possis; nec natura tua melius, quàm ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certè natura breviorem. Quare, cum utilius esse arbitrer te ipsum, quàm me aut quemquam loqui tecum, finem jam faciam: autem te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

ORATIO

ORATIO IV.

Quæ est pro

REGE DEIOTARO.

Argumentum.

Deiotarus *rex amicissimus populo Roman. bello civili cum* Pompeio *fuit, & post pugnam Pharsalicam se contulit domum, atque deinde* C. Cæsarem *bella gerentem subsidiis adjuvat. Quare ab ipso* Cæsare *relictus rex fuit in regno suo aliquantulum ab eo, quia sibi* Pompeium *in amicitia prætulisset, rerum suarum parte mulctatus. Is* Deiotarus *post per Philippum medicum, servum suum (quem Romam cum legatis suis miserat) accusatus est apud* Cæsarem, *quia cùm ipse* Cæsar *diversaretur in hospitio apud* Deiotarum *in castello Luceio, eum rex interficere per insidias voluerit, collocatis primùm armatis in loco ubi erat regia dona daturus* Cæsari. *Deinde in balneo compositis insidiatoribus, cùm* Cæsar *ire percuravisset, dicitur ab accusatore non voluntate* Deiotari, *sed suâ fortunâ esse servatus, etiam accusatus* Deiotarus *ab eodem, quòd fuisset semper adversus* Cæsarem *animo impio atque alieno, quódque exercitum contra ipsum comparavisset, quódque nuncios ad Cælium quendam inimicum* Cæsaris *destinare voluisset, quódque equites non bonos* Cæsari *misisset, & in his servum*

vum quendam judicatum: quódque bello Africano audiens Domitium periisse naufragio, Cæsarem *obsideri, versum Græcum dixisset diræ, atque suspectæ sententiæ, quódque præ lætitia vino obrutus in convivio saltavisset: quódque Blesamius legatus & amicus regius, regi scripsisset probra de* Cæsare. *Has accusationes Philippus ille servus & medicus intendit contra* Deiotarum, *Dominum suum, ut dicit hic* Cicero, *corruptus & subornatus à Castore quodam, adolescente,* Deiotari *ex filia nepote, & avo suo inimicissimo Contra quas accusationes inductas,* Cicero *coram* Cæsare *hanc orationem habuit.*

Cum in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementiùs, quàm videtur vel usus, vel ætas mea postulare: tum in hac causa ità me multa perturbant, ut, quantùm mea fides studii mihi adferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortunísque regis: quod ipsum, etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo; tamen est ità inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebamus pro perpetuis ejus in nostram remp. meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. Crudelis Castor, nè dicam sceleratum, & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri & tegere debebat, com-

commendationémque ineuntis ætatis ab impietate & ſcelere duxerit, avi ſervum corruptum præmiis ad accuſandum dominum impulerit, & à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accuſantis, & dominum abſentem, & dominum amiciſſimum noſtræ reip. cùm os videbam, cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimeſcebam. Nam cùm more majorum de ſervo in dominum nè tormentis quidem quæri liceat, in qua quæſtione dolor veram vocem elicere poſſit etiam ab invito; exortus eſt ſervus, qui, quem in eculeo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus. Perturbat me, C. Cæſar, etiam illud interdum: quod tamen cùm te penitùs recognovit, timere deſino: re enim iniquum eſt, ſed tuâ ſapientiâ fit æquiſſimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam conſilium facinoris iniſſe arguere, ſi per ſeipſum conſideres, grave eſt. Nemo enim fere eſt, qui ſui periculi judex, non ſibi ſe æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans ſingularíſque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quàm intelligo quid de te cæteros velis judicare. Movero etiam loci ipſius inſolentiâ, quòd tantam anſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent. In tuis oculis, in tuo ore, vultúque acquieſco: te unum intueor; ad te unum omnis mea ſpectat oratio; quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionémque leviora. Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente &

diſceptante

diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus adferret; quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiſſet? ſpectarem curiam, intuerer forum, cœlum denique teſtarer ipſum. Sic cum deorum immortalium, & populi Romani, & ſenatûs beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poteſt oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actióque cauſæ maximè debilitatur loco: tuum eſt, Cæſar: qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre: quo faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed, antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui cùm videantur neque ingenio, neque uſu, atque exercitatione rerum valere: tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuiſſe non erant neſcii: afflictum illum quibuſdam incommodis & detrimentis propter offenſionem animi tui meminerant: téque cùm huic iratum, tum ſibi amicum cognoverant: cúmque apud ipſum de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam libera, nè reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti: iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis, neque in prœliis, quàm in promiſſis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium revocare voluiſti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Deiotari regis aræ focique

viderunt. Cùm facile exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimultatis reliquias ſenſerit. Quanquam cui ſunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accuſaviſti, ut hoſtem, ſed ut amici officio parùm functum, quòd propenſior in Cn. Pompeii amicitiam fuiſſet, quàm in tuam: cui tamen ipſi regi veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi, cum auxilia Pompeio, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque, cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non ſolùm in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaviſti, hoſpitem agnoviſti, regem reliquiſti. Neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is Rex, quem Senatus hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet, quique illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum ſanctiſſimúmque duxiſſet, iiſdem rebus eſt perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati ſempérque verſati. Cùm audiſſet ſenatûs conſentientis auctoritate arma ſumpta, conſulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amiciſſimus de ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat: ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur. Maximè verò perturbatus eſt, ut audivit conſules ex Italia profugiſſe, omnéſque conſulares, (ſic enim nunciabatur) cunctum ſenatum, totam Italiam eſſe effuſam. Talibus enim nunciis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur: nihil ille de conditionibus tuis, nihil de

ſtudio

ſtudio concordiæ, & pacis, nihil de conſpiratione audebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cùm ità eſſent, tamen uſque eò ſe tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati literæque venerunt. Ignoſce, ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritate rex Deiotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cùm dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti ſenatûs, quanti tui, quis ignorat? tantò ille ſuperiores vicerat gloriâ, quantò tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc miſero fatalíque bello, quem antè juſtis hoſtilibúſque bellis adjuverat, quocum erat non hoſpitio ſolùm, verum etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus ut amicus, vel accerſitus ut ſocius, vel evocatus ut is qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremò venit ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque, Pharſalico prælio facto, à Pompeio diſceſſit: ſpem infinitam perſequi noluit: vel officio, ſi quid debuerat, vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit: domum ſe contulit, téque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii ampliſſimi viri ſuis tectis & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum, omnibus delegiſti,

pecuniam miſit : ille iterum, ille tertiò auctionibus factis, pecuniam dedit, quâ ad bellum utereris : ille corpus ſuum periculo objecit, tecúmque in acie contra Pharnacem fuit, tuúmque hoſtem eſſe dixit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. Quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profectò non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum Penatium necare hoſpitem : cujus tantæ importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere : cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum tyrannum inveniri : ut hæc omittam : cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare ? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modò perfecto, ſed etiam cogitato? At, credo hæc homo inconſultus & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo ? quis rectior ? quis prudentior ? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, & prudentiâ, quàm fide, & religione vitæ, defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porrò, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non ſit audita ? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet,

posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quem non modo non credibiliter, sed ne suspiciosè quidem! Cùm, inquit, in castellum Luceium venisses, & domum regis hospitis tui divertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat: huc te à balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat, ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cùm est ad me ista causa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente esse corruptum, hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornavit; finget videlicet aliquod crimen veneni, etsi à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit. Primò occultiùs in potione, vel in cibo: deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm est factum, negari potest. Si palam te interemisset, omnium in se gentium non solùm odia, sed etiam arma convertisset; si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines verò fortasse celavisset: Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit, id tibi, & medico callido, & servo, ut putabat, fideli non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quàm festivè crimen contexitur! tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit. Negavisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfectâ continuò dimisit

exercitum? nullus erat alius inſidiandi locus? At eodem te, cùm cœnaviſſes, rediturum dixeras: Itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cùm in convivio comiter & jucundè fuiſſes, tum illuc iviſti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentiſſima dona, ut ſcriptum legimus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia: quæ Africanus, inſpectante exercitu, accepit. Quod cùm præſens Deiotarus regio & animo & more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti. Obſecro, C. Cæſar, repete temporis memoriam: pone illum ante oculos diem, vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid? niſi moderatè, niſi quietè, niſi ex hominis graviſſimi & ſanctiſſimi diſciplina? Quid igitur cauſæ excogitari poteſt, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit, occidere? in poſterum, inquit, diem diſtulit, ut cùm in caſtellum Luceium ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cauſam loci mutandi, ſed tamen acta res criminosè eſt. Cùm, inquit, vomere poſt cœnam velle te dixiſſes, in balneum te ducere cœperunt: ibi enim erant inſidiæ. At te eadem tua fortuna ſervavit. In cubiculum te ire malle dixiſti. Dii te perdant, fugitive: ità non modò nequam, & improbus, ſed & fatuus, & amens es. Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non poſſent? Habes crimina inſidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquis, eram conſcius. Quid tum? ità demens ille erat, ut eum, quem conſcium tanti ſceleris habebat, à ſe dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimi-

inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias; præsertim cum is unus esset, qui posset de absente se vindicare? & fratres meos, inquit, quòd erant conscii, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illum scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparâsse. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. posset; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium & latrociniis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat, nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Cælium nescio quem. Sed eos, quos misit, quòd ire voluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quàm verisimile sit, aut non habuisse regem quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse, aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potiùs, quàm necatos fuisse. Sed tamen, cùm ad Cælium mittebat, utrùm causam illam victam nesciebat, an Cælium istum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè nostros homines novit, vel quia non nosset, vel quia nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse tibi. Veteres, credo, Cæsar. Nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi, sed in eo etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit? quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore

exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipſo tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Aſiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non ſolùm ad hoſpitium, ſed ad periculum etiam atque ad aciem præſtò fuit. Secutum eſt bellum Africanum: graves de te rumores ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus ſit, ſeſéque & filium ſuum expoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non ſubminiſtrare? At eo, inquit, tempore ipſo Niceam Epheſúmque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent. Itaque, cùm eſſet ei nunciatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum eâdem ſententiâ, quâ etiam nos habemus Latinum, *Pereant amici, dum unà inimici intercidant.* Quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus, nunquam dixiſſet. Ipſe enim manſuetus verſus immanes. Qui autem Domitio poterat eſſe amicus, qui tibi eſſet inimicus? tibi porrò inimicus cur eſſet, à quo cùm vel interfici belli lege potuiſſe, regem, & ſe, & filium ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet? Quid deinde furcifer? quò progreditur? ait hac lætitiâ Deiotarum elatum, vino ſe obruiſſe, in convivióque nudum ſaltaviſſe. Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicii adferre? Deiotarum ſaltantem quiſquam, aut ebrium vidit unquam? omnes ſunt in illo regiæ virtutes; quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipuè ſingularis & admiranda frugalitas. Etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ ſunt regiæ laudes:

des: illa privata est. Ut volet quisque, accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, cum à cuncta Asia, tum à magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Roman. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationésque jungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens nondum tantâ gloriâ præditus nihil unquam nisi severissimè & gravissimè fecerit, is eâ existimatione, eáque ætate saltabit; Imitari potiùs, Castor, avi tui mores disciplinámque debebas, quàm optimo & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæ, quæ exempla peterentur, tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret: quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optimè ut equis uteretur: ea tamen illum cuncta jam ætate exacta defecerant. Itaque Deiotarum cum plures in equum sustulissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se jactare? quàm se ostentare? quàm nemini in illa causa, studio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitu amisso, ego, qui

pacis auctor ſemper fui, poſt * Pharſalicum autem prælium ſuaſor fuiſſem armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipſe ardebat ſtudio ipſius belli, & patri ſatisfaciendum eſſe arbitrabatur. Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolùm adepta ſit, ſed * habet etiam accuſandi licentiam *. Calamitoſus Deiotarus, qui ab eo, qui in iiſdem caſtris fuerit, non modò apud te, ſed etiam à ſuis accuſetur. Vos veſtra ſecundâ fortunâ Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti. Sint ſanè inimicitiæ, quæ eſſe non debebant. Rex enim Deiotarus veſtram familiam abjectam & obſcuram è tenebris in lucem vocavit. Quis tuum patrem antea, qui eſſet, quàm cujus gener eſſet, audivit? Sed, quamvis ingratè & impiè neceſſitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſſere. Eſto, concedatur hæc quoque acerbitas & odii magnitudo: adeóne, ut etiam omnia vitæ, ſalutiſque communis: atque etiam humanitatis jura violentur, ſervum ſollicitare verbis, ſpe, promiſsiſque corrumpere, abducere domo, contra dominum armare, hoc eſt, non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere? nam iſta corruptela ſervi, ſi non modò impunita fuerit, ſed etiam à tanta auctoritate approbata, nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt, atque noſtrum, impunè evolare poteſt, contráque nos pugnare: fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus. O tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cùm

tribu-

tribunis plebis. M. Scaurum principem civitatis in judicium populi vocavisset, Scaurique servus ad eum clàm domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset, comprehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit; (etsi inique Castorem cum Domitio comparo.) Sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adjutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? nónne cùm esset productus testis, & cùm tecum fuisset, refugit ad legatos? nónne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nónne, audiente hoc Ser. Sulpitio clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domesticáque tuâ inhumanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Blesamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te invidiosè tyrannum existimari: statuâ inter reges positâ animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere. Nónne intelligis, Cæsar, ex urbibus malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & eversas domos: armatis militibus refertum forum. Quæ semper in civili victoria

sensimus,

sensimus, ea, te victore, non vidimus: solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus, & quem nos liberi in summa reipublicæ libertate nati non modò non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, unâ præsertim, cùm tum multas videat? valdè enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus, Nam si locus adfert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, & nonnunquam obstupefactis hominibus ipsâ admiratione compressus est: & fortasse eò prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut planè Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, nè tu illi succenseas: illud vereor, nè tibi illum succensere aliquid suspicere. Quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cùm existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minùs à se, qui in altera parte fuisset, ea sumere, non recusavit. Etenim, si Antiochus magnus ille Rex Asiæ, cùm, posteaquàm à Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnémque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benignè sibi à populo Romano esse factum, quod nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multò faciliùs se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multum sustinuerat, hic erroris.

Omnia

Omnia tu Deiotaro, Cæſar, tribuiſti, cùm & ipſi & filio, nomen regium conceſſiſti. Hoc nomine retento, atque conſervato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de ſe ſenatus imminutum putat : magno animo erecto eſt, nec unquam ſuccumbet inimicis, nè fortunæ quidem. Multa ſe arbitratur & peperiſſe antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo poſſit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim eſt ornatus : qui, poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella geſſerunt, Senatus verò judicia de illo tam multa, támque honorifica, quæ publicis populi Romani literis munimentíſque conſignata ſunt, quæ unquam vetuſtas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, conſtantiâ? quæ omnes docti atque ſapientes ſumma, quidam etiam ſola bona eſſe dixerunt, hiſque non modò ad bene, ſed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem eſſe. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò tibi non ſuccenſet, (eſſet enim non ſolùm ingratus, ſed etiam amens) verùm omnem tranquillitatem & quietem ſenectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cùm antea fuerit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omníque ſollicitudine abſtraxerit. Jubes enim eum bene ſperare, & bono eſſe animo. Quod ſcio te non fruſtrà ſcribere ſolere. Memini enim iiſdem ferè verbis ad me te ſcribere, méque tuis literis bene ſperare non fruſtrà

eſſe

eſſe juſſum. Laboro ecquidem regis Deiotari causâ, quocum mihi amicitiam reſpubl. conciliavit, hoſpitium voluntas utriúſque conjunxit, familiaritatem conſuetudo attulit, ſummam verò neceſſitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: ſed cùm de illo laboro, tum de multis ampliſſimis viris, quibus ſemel eſſe ignotum à te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum ſollicitudinem ſempiternam, nec accidere, ut quiſquam te timere incipiat eorum, qui ſemel à te ſint liberati timore. Non debeo, C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo miſericordiam tuam commovere poſſim. Nihil opus eſt: occurrere ipſa ſolet ſupplicibus, & calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monumenta: ſed maximè eorum incolumitates, quibus ſalutem dediſti: Quæ ſi in privatis glorioſa ſunt, multò magis commemorabuntur in regibus, ſemper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit: ſociorum verò regum, & amicorum, ſanctiſſimum. Quod nomen hi reges nè amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, poſteris etiam ſuis tradituros eſſe confido. Corpora verò ſua, pro ſalute regum ſuorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Bleſamius, & Antigonus, tibi nobiſque omnibus jamdiu noti, eadémque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſſus: tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati. Exquire de Bleſamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam

ſcrip-

ſcripſerit. Hieras quidam cauſam omnem ſuſcipit, & criminibus illis pro rege ſe ſupponit reum: memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam ſe à te in Deiotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe: in primis finibus tibi ſe præſtò fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum: cùm à balneo exiſſes, tecum ſe fuiſſe: cùm illa munera inſpexiſſes cœnatus: cùm in cubiculo recubuiſſes: eandémque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie. Quamobrem, ſi quid eorum, quæ objecta ſunt, cogitatum ſit: non recuſat, quin id facinus ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe regibus, aut incolumem famam cum ſalute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis eſt: alterum conſervare, clementiæ tuæ.

ORATIO V.

Quæ eſt prima in

L. CATILINAM.

Argumentum ſuper quatuor *Catilinariis.*

Lucius Catilina, *teſte* Saluſtio Criſpo, *qui conjurationem hujuſmodi ſcripſit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, ſed ingenio malo pravóque. Huic ab adoleſcentiâ bella inteſtina,*

testina, rapinæ, cædes, discordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, suprà quàm credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens cupiditatibus, satis eloquentiæ, sapientiæ parùm, vastus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ *libido maxima invaserat R. P. capiendæ : neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magìs atque magìs animus, indiésque ferox inopiâ familiaris rei, scelerum conscientiâ. Quæ utraque his artibus auxerat, quas suprà memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus est, id quod facillimum factu erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum catervas habere. His amicis sociisque confisus, opprimendæ reip. consilium cepit : ad hoc quietis rebus ipsi consulatum petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod* Fulvia *nobilis mulier insolentiâ* Q. Curii *consocii cognitum propalavit. Quo accensis patrum studiis* M. Tullius, Cn. Antonius *Coss. declarantur. At* Tullius, *cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâ re apud P. C. publico in Senatu* Catilinam *præsentem invehit, monetque ut ex prima invectiva liquet, urbe discedat. Indè per secundam invectivam milites seu* Quirites *in* Catilinam *hortatur : Monetque si qui sunt*

con-

conjurationis complices, abeant. Ad Quirites *item per tertiam. Qualiter conſpirationem noverit, manifeſtat; rogatque grates agant diis, & indies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatum conſulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonſtrativo, in quantum* Catilinam *vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum conſulit. Conſtitutio videtur generaliter conjecturalis. Diſpoſitio verò eſt non ab artis inſtitutione profecta, ſed ad caſum temporis, oratoris judicio accommodata.*

QUouſque tandem abutere, Catilina, patientiâ noſtrâ? quamdiu nos etiam furor iſte tuus eludet? quem ad finem ſeſe effrœnata jactabit audacia? nihílne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatûs locus, nihil horum ora vultúſque moverunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientiâ teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrûm ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hoc intelligit, Conſul videt: hic tamen vivit, Vivit? imò etiam in Senatum venit: fit publici conſilli particeps: notat & deſignat oculis ad eadem unumquemque noſtrûm. Nos autem viri fortes ſatiſfacere reipubl. videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu Conſulis, jam pridem oportebat: in te conferri peſtem

peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir ampliſſimus P. Scipio pontifex maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ privatus interfecit? Catilinam verò orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem nos conſules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus ſtudentem manu ſuâ occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac repub. virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quàm acerbiſſimum hoſtem coercerent. Habemus enim ſenatuſconſultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deeſt reipub. conſilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, conſules deſumus. Decrevit quondam ſenatus, ut L. Opimius Cos. videret, nè quid reſpub. detrimenti caperet. Nox nulla interceſſit: interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre natus, avis, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius conſularis. Simili ſenatuſconſulto, C. Mario & L. Valerio Coss. permiſſa eſt reſpub. num unum diem poſtea L. Saturninum tribunum plebis, & C. Servilium mors à reipubl. pœna remorata eſt? At vos vigeſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis: habemus enim hujuſmodi ſenatuſconſultum, veruntamen incluſum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum, quo ex ſenatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit. Vivis, & vivis, non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me eſſe clementem, cupio in tantis reipub. periculis non diſſolutum videri: ſed jam meipſum inertiæ nequitiæque condemno. Caſtra ſunt in Italia contra rempub. in Etruriæ

faucibus

faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducémque hoſtium, intrà mœnia, atque adeò in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero: credo, erit verendum mihi, nè non hoc potiùs omnes boni ſeriùs à me, quàm quiſquam, crudeliùs factum eſſe dicat. Verùm ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam: tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit qui te defendere audeat, vives, & vives ità ut nunc vivis, multis, meis & firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempubl. poſſis: multorum te etiam oculi & aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient. Etenim quid eſt, Catilina, quod jam ampliùs expectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem, mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtine me ante diem xii. Kalend. Novemb. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem viii. Kal. Novemb. C. Manlium audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe

liſſe

liſſe in ante diem v. Kal. Novemb. Tum cùm multi principes civitatis Roman. non tam ſui conſervandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum cauſâ profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, meâ diligentiâ circumcluſum, commovere te contra rempub. non potuiſſe cùm tu diſceſſu cæterorum, noſtrâ tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas. Quid ? cum te Præneſte Kalen. ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe conſideres ſenſiſtine, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis, vigiliiſque eſſe munitam ? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, ſed etiam videam, planéque ſentiam. Recognoſce mecum tandem illam ſuperiorem noctem : jam intelliges, multò me vigilare acriùs ad ſalutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcurè) in M. Leccæ domum : conveniſſe eódem complures ejuſdem amentiæ ſcelerîſque ſocios. Num negare audes ? quid taces ? convincam, ſi negas : video enim eſſe hic in ſenatu quoſdam, qui tecum unà fuere. O dii immortales, ubinam gentium ſumus ? quam rempub. habemus ? in qua urbe vivimus ? hic, hic ſunt in noſtro numero, P. C. in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimóque conſilio, qui de meo, noſtrûm omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. Hoſce ego video, Conſul, & de republica ſententiam rogo : & quos ferro trucidare oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam eâ nocte Catilina : diſtribuiſti partes Italiæ : ſtatuiſti quo quemque proficiſci placeret, delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres : deſcripſiſti urbis

partes

partes ad incendia: confirmâſti te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paululum tibi eſſe etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſtâ curâ liberarent, & ſeſe illâ ipſâ nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu manè ad me ſalutatum miſeras, cùm illi ipſi veniſſent; quos ego jam multis viris, ad me venturos id temporis eſſe prædixeram. Quæ cùm ità ſint, Catilina, perge quo cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiſcere: nimiùm diu te imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant: educ tecum etiam omnes tuos: ſi minùs, quàm plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interſit: nobiſcum verſari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non ſinam. Magna diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Jovi Statori antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, támque infeſtam reipublicæ peſtem toties jam effugimus: non eſt ſæpiùs in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi Conſuli deſignato Catilina inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privatâ diligentiâ defendi: cùm proximis comitiis conſularibus me Conſulem in campo & competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio & copiis, nullo tumulto publicè concitato: denique quotieſcunque me petîſti, per me tibi obſtiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipubl. eſſe conjunctam. Nunc jam apertè rempub. univerſam

petis,

petis, templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum atque hujus imperii disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus: sin (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas? exire ex urbe Consul hostem jubet: interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit; in qua nemo est extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretîsses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? Quid verò nuper? cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses, nónne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulâsti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, nè in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus senties; ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam

tuam

tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrûm vitam salutémque pertinent. Potéstne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cœli spiritus esse jucundus? cùm scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Kalend. Januar. Lepido & Tullo Coss. stetisse in comitio cum telo? manum, Consulum & principum civitatis interficiendorum causâ, paravisse? sceleri, ac furori tuo, non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipubl. obstitisse? Ac jam illa omitto. Neque enim sunt aut obscura, aut non multò post commissa. Quoties tu me designatum, quoties me Consulem interficere voluisti? quot ego tuas petitiones ità conjectas, ut vitari posse non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle desistis. Quoties jam, quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen eâ carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas Consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita: sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordiâ, quæ tibi nullo debetur. Venisti paulò antè in Senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? si hóc post hominum memoriam, contigit nemini, vocis expectas, contumeliam, cùm sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? quid, quòd adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid, quòd omnes Consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simu-

latque

latque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi, mehercule, mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me meis civibus injuriâ suspectum tam graviter, atque infensum viderem, carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jam tibi diu debitum; dubitas, quorum mentes sensûsque vulneras, eorum aspectum præsentiámque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ullâ ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, odit ac metuit, & jamdiu te nihil judicat, nisi de parricidio suo, cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptióque sociorum impunita fuit ac libera: tu non solùm ad negligendas leges & quæstiones, verùm etiam ad evertendas perfringendásque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt: tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, nè opprimar; sin

ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nónne impetrare debeat, etiamſi vim adhibere non poſſit; Quid: quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid quod vitandæ ſuſpicionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es, atque ut domi meæ te aſſervarem rogâſti? Cùm à me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tutò eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quod iiſdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem veniſti; à quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigrâſti: quem tu videlicet & ad cuſtodiendum te diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum ſagaciſſimum, & ad vindicandum fortiſſimum fore putaſti: ſed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abeſſe debere, qui ſeipſum jam dignum cuſtodiâ judicaverit? Quæ cùm ità ſint, Catilina, dubitas, ſi hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam iſtam, multis ſuppliciis juſtis debitíſque ereptam, fugæ ſolitudiníque mandare? Refer, inquis, ad Senatum. Id enim poſtulas: &, ſi hic ordo ſibi placere decreverit te ire in exilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus; & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur: tacent. Quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic, adoleſcenti optimo P. Sextio, ſi fortiſſimo viro M. Marcello

dixiſſem, jam mihi Conſuli hoc ipſo in templo jure optimo ſenatus vim & manus intuliſſet: de te autem, Catilina, cùm quieſcunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. Neque hi ſolùm quorum tibi auctoritas eſt videlicet chara, vita viliſſima: ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, cæterique fortiſſimi cives qui circumſtant Senatum: quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulò antè exaudire potuiſti. Quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo, eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem uſque ad portas proſequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi iſtam mentem dii immortales darent. Tametſi video, ſi meâ voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minùs in præſens tempus recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem, impendeat. Sed eſt mihi tanti, dummodo iſta privata ſit calamitas, & à reipubl. periculis ſejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipubl. concedas, non eſt poſtulandum. Neque enim Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocârit. Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere. Ac ſi mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, rectà perge in exilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ: ſi in exilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. Sin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum

manu:

manu: confer te ad Manlium, concita perditos cives, ſecerne te à bonis, infer patriæ bellum, exſulta impio latrocinio: ut à me non ejectus ad alienos, ſed invitatus ad tuos iſſe videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illâ diutiùs carere poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas effrœnata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nunquam tu non modò otium, ſed nè bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis conflatam improborum manum. Hic tu quâ lætitiâ perfuere? quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere? cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque vibebis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolùm ad inſidiandum ſomno maritorum, verùm etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus

te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profeci tum, cùm te à conſulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quàm conſul vexare rempubl. poſſes; atque ut id quod eſſet à te ſcelerate ſuſceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me P. C. quandam prope juſtam patriæ querimoniam deteſter ac deprecer, percipite, quæſo, diligenter quæ dicam, & ea penitùs animis veſtris mentibúſque mandate. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpublica loquatur: M. Tulli, quid agis? túne eum, quem eſſe hoſtem comperiſti, quem ducem belli futurum vides, quem exſpectari imperatorem in caſtra hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem conjurationis, evocatorem ſervorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur? nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? móſne majorum? at perſæpe etiam privati in hac repub. pernicioſos cives morte multârunt. An leges, quæ de civium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? At nunquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam poſteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad ſummum imperium per omnes honorum gradus extulit; ſi propter invidiam aut alicujus periculi metum, ſalutem civium tuorum negligis. Sed ſi quis eſt invidiæ metus num eſt vehementiùs ſeveritatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimeſcenda? An cum bello vaſtabitur Italia,

vex-

vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergò sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, quid idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminârunt, sed etiam honestârunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, dissimulant: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationémque nascentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam? neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipub. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit, secùmque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit; extinguetur atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. pestis, verùm etiam stirps ac semen malorum omnium. Etenim jamdiu P. C. in his

periculis conjurationis insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri Consulatûs tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus curâ & metu esse relevati: periculum autem residebit & erit inclusum penitùs in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi cum æstu, febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiúsque afflictantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœnâ, vehementiùs, vivis reliquis, ingravéscet. Quare, P. C. secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur; muro deníque, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ Consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos ad incendendam urbem, facésque comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscujúsque civis, quid de republ. sentiat. Polliceor vobis hoc P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum summa reipubl. salute & cum tua peste, ac pernicie, cúmque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidióque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem Statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus, hunc & hujus socios à tuis aris cæterísque templis, à tectis urbis, ac

mœnibus,

mœnibus, à vita fortunisque civium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefariâ societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

ORATIO VI.

Quæ est secunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audaciâ, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cùm est ex urbe depulsus: palàm jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificéque vicimus, cùm illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egressus est, quòd ei ferrum de

manibus extorſimus, quòd incolumes cives, quòd ſtantem urbem reliquit : quanrò tandem illum mœrore afflictum eſſe & profligatum putatis ? Jacet ille nunc proſtratus, Quirites, & ſe percul-ſum atque abjectum eſſe ſentit, & retorquet o-culos profectò ſæpe ad hanc urbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget : quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam peſtem evo-muerit, foráſque projecerit. At ſiquis eſt talis quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exſultat & triumphat oratio mea, me ve-hementer accuſet, quòd tam capitalem hoſtem non comprehenderim potiùs quàm emiſerim : non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catilinam, & graviſſimo ſupplicio affectum jampridem oportebat : idque à me & mos majorum & hujus imperii ſeveritas, & reſpublica poſtulabat. Sed quàm multos fu-iſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crede-rent ? quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent ? quàm multos, qui etiam defende-rent ; quàm multos, qui propter improbitatem foverent ? Ac ſi ſublato illo, depelli à vobis om-ne periculum judicarem, jampridem ego L Ca-tilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, ſi illum, ut erat meritus, morte multâſſem, fore ut ejus ſocios invidiâ oppreſſus perſequi non poſ-ſem : rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare poſſetis, cùm hoſtem apertè videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehemen-ter foris eſſe timendum putem, licet hinc intel-ligatis, quòd illud etiam moleſtè fero, quòd ex urbe parùm comitatus exierit. Utinam ille om-nes ſecum ſuas copias eduxiſſet. Tongillum mi-

hi

hi eduxit quem amare in prætexta cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ metum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles vos videtis? Itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deſerere quàm illum exercitum maluerunt. Quibus ego non modò ſi aciem exercitûs noſtri, verùm etiam ſi edictum prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hic permanent, mementote, non tam exercitum illum eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos. Atque etiam hoc magis ſunt timendi, quòd quid cogitent, me ſcire ſentiunt, neque tamen permoventur. Video cui Apulia ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias cædis atque incendiorum depopoſcerit: omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt: patefeci in Senatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, ſi illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram: quod exſpectavi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe apertè conjurationem contra remp. videretis. Niſi verò ſi quis eſt, qui Catilinæ ſimilis cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam

lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, nè patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter: Aureliâ viâ profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam remp. siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit. Uno mehercule Catilinâ exhausto, relevata mihi, & recreata respubl. videtur. Quid enim mali aut sceleris, fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter? quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur: quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine Juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè; aliorum amori flagitiosissimè serviebat: aliis fructum libidinum; aliis mortem parentum non modò impellendo verùm etiam adjuvando pollicebatur. Nunc verò quàm subitò non solùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romæ sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus asciverit. Atque ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in cœna levior & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemorat. At-

que idem tamen ſtuprorum & ſcelerum exercitatione, aſſuefactus frigore, & fame, & ſiti ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis ſuis sociis prædicabatur, cùm induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis in libidinem audaciamque conſumerentur. Hunc verò ſi ſui fuerint comites ſecuti, ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges, ô nos beatos, ô rempubl. fortunatam, ô præclaram laudem Conſulatûs mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas. Patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas abligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod ſi in vino & alea comeſſationes ſolùm & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi: hoc verò quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus Conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagârit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quem pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano inferre poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terrâ marique pacata. Domeſti-

cum

cum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterant, quacunque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quiescant, aut, si & in urbe & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant à me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego, si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus, vocem Consulis ferre non potuit: simulatque ire in exilium jussus est, paruit. Quid, quòd hesterno die cum domi meæ penè interfectus essem. Senatum in ædem Jovis Statoris vocavi; rem omnem ad patres conscriptos detuli? quo cùm Catilina venisset, quis eum Senator appellavit? quis salutavit? quis denique ità aspexit ut perditum civem ac non potiùs ut importunissimum hostem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille Consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsivi à Catilinâ an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, nécne: cùm ille homo audacissimus, conscientiâ convictus, primò reticuisset, patefeci cætera: quid eâ nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, docui. Cùm hæsitaret, cùm cunctaretur; quæsivi quid dubitaret proficisci eò, quò jampridem parârat: cùm arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa

militaria,

militaria, cùm aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exilium ejiciebam, quem jam ingreſſum in bellum eſſe videbam? etenim credo, Manlius iſte centurio, qui in agro Fæſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit; & illa Caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant; & ille ejectus in exilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet. O conditionem miſeram non modò adminiſtrandæ, verùm etiam conſervandæ reipublicæ! nunc ſi L. Catilina Conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus, ac debilitatus, ſubitò pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciendi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris, & belli, iter ad fugam atque exilium converterit; non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus, ac perterritus meâ diligentiâ, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens in exilium ejectus à Conſule, vi & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed timidum; me non diligentiſſimum Conſulem, ſed crudeliſſimum Tyrannum exiſtimare velint. Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſanè ejectus eſſe à me, dummodo eat in exilium: ſed, mihi credite, non eſt iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ cauſâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis: ſed triduo tamen audietis: multóque magis illud timeo, nè mihi ſit invidioſum aliquando, quod illum emiſerim potiùs, quàm quod ejecerim. Sed cùm ſint homi-

nes,

nes, qui illum, cùm profectus ſit, ejectum eſſe dicant, iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent? Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem, ſi, mehercules, hoc quod agit, nunquam ante cogitâſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quàm exulem vivere: nunc vero, cùm ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis Româ profectus eſt, optemus potiùs, ut eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur, & de eo hoſte, qui jam fatetur, ſe eſſe hoſtem, & quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo; de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus: quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſet, non tam ulciſci ſtudeo, quàm ſanare, & ipſos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non poſſit, ſi me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilii atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam. Primum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno majores etiam poſſeſſiones habent quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes; voluntas verò, & cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copioſus ſis; & dubites aliquid de poſſeſſione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exſpectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium, tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas?

tas? an tabulas novas? errant, qui istas à Catilina exspectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur; verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, aliâ ratione ullâ salvi esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris, fructibus prædiorum, locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt; aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ desperant, perturbatâ consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem quod cæteris omnibus; ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere, reipubl. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum, deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris præsentis auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam confectum, exercitatione robustum. Quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex his Coloniis,

quas

quas Feſulis Sulla conſtituit: quas ego univerſas civium eſſe optimorum & fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſiùs inſolentiúſque jactârunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut ſi ſalvi eſſe velint, Sulla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes homines tenues atque egentes in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utróſque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorúmque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, & proſcriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines; ſed nè pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur. Quartum genus eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum, qui jampridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotia, partim etiam ſumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quàm, inficiatores lentos eſſe arbitror. Qui homines primùm, ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ità, ut non modò civitas, ſed nè vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem ſi vivere honeſtè non poſſunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo

poſſunt:

possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam suntità multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verùm etiam genere ipso, atque vitâ, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus ac tritis tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solùm amare & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt; qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi, quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd in conviviis nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cùm hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrósque exercitus; & primum gladiatori illi confecto & saucio Consules imperatorésque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque verò cæte-

ras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopiâ atque egestate debeo conferre. Sed omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamur, eget ille, Senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quàm valdè illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cùm ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perditâ, mens sana cum amentiâ, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujuscemodi certamine ac prælio, nónne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus tot & tanta vitia superari? Quæ cùm ità sint, Quirites, vos, quemadmodum jam ante dixi, vestra tecta custodiis vigiliísque defendite: mihi, ut urbi sine vestro metu, ac sine ullo tumultu satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipésque vestri, certiores à me facti, de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè urbes suas finésque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quam pars Patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenúmque

númque

númque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatúſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad Senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeò qui contra urbis ſalutem, omniúmque veſtrûm, in urbe à Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum obliviſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe Conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. Nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt: qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed incœptum ullum conatúmve contra patriam deprehendero, ſentiet, in hac urbe, eſſe Conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem Senatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum, ac maximum, me uno togato duce, & imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut ſi ullo modo fieri poterit, nè improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ, audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quod in tanto & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut nè quis bonus

intereat,

intereat, paucorúmque pœnâ vos omnes jam salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis & non dubiis deorum immortalium significationibus : quibus ego ducibus in hanc spem sententiámque sum ingressus : qui jam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste, atque longinquo, sed hic præsentes, suo nomine atque auxilio sua templa atque urbis tecta defendunt; quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentissimam potentissimàmque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terrâ marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

ORATIO VII.

Quæ est tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, conjuges, liberósque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam, ac restitutam videtis. Etsi non minùs nobis jucundi atque illustres sunt ii dies,

quibus

quibus conſervamur, quàm illi quibus naſcimur: quòd ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio & quòd ſine ſenſu naſcimur: cum voluptate conſervamur: profectò, quoniam illum qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentiâ famâque ſuſtulimus; eſſe apud vos poſteróſque veſtros in honore debebitis, qui eandem hanc urbem conditam amplificatámque ſervavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis omnibus ſubjectos prope jam ignes circumdatóſque reſtinximus: idémque gladios in rempubl. diſtrictos retudimus, mucronéſque eorum à jugulis veſtris rejecimus, Quæ quoniam in Senatu illuſtrata, patefacta, compertáque ſunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifeſta, & quâ ratione inveſtigata & comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, ex actis ſcire poſſitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cum ſceleris ſui ſocios & hujuſce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet; ſemper vigilavi, & providi, Quirites quemadmodum in tantis & tam abſconditis inſidiis, ſalvi eſſe poſſemus. Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis ſit timenda, quod vivus egreſſus eſt) ſed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui remanſiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & ſcelere eſſe inflammatos ſciebam, eos eſſe nobiſcum, & Romæ remanſiſſe: in eos omnes dies noctéſque conſumpſi, ut quid agerent, quid molirentur, ſentirem, ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem

nem

nem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea; rem ita comprehenderem, ut tum demum animis, saluti vestræ provideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos, Allobrogum, belli transalpini & tumultûs Gallici excitandi causâ, à P. Lentulo esse sollicitatos, eósque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum literis mandatisque ad Catilinam esse missos, comitémque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quódque ego semper optabam à diis immortalibus, tota res non solùm à me, sed etiam à Senatu & à vobis manifestè deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Potinium, Prætores fortissimos, atque amantissimos reipubl. viros, ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republ. præclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt, & cùm advesperasceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons interesset; eodem autem & ipsi sine cujusquam suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures dilectos adolescentes, quorum operâ utor assiduè in reipublicæ præsidio, cum gladiis misseram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent unáque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à nostris: res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontinii, atque Flacci: pugna quæ erat commissa, sedatur: literæ quæcunque

erant

erant in eo comitatu, integris signis prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cùm jam dilucescerer, deduntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Galbinium statim ad me nihil dum suspicantem vocavi. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum Cethegus: tardissimè autem Lentulus venit; credo, quod in literis dandis præter consuetudinem proximâ nocte vigilaret. Cùm verò summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequentes ad me manè convenerant, literas à me priùs apperiri, quam ad Senatum referri placeret, nè, si nihil esset inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coegi. Atque interea statim admonitu Allobrogum C. Sulpicium prætorem fortem virum misi, qui ex edibus Cethegi, si quod telorum esset, efferret; ex quibus ille maximum sicarum numerum & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam jussu Senatûs dedi, hortatus sum ut ea quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix se ex magno timore recreâsset, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & literas, ut servorum præsidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributúmq; erat, incendissent, cædémque infinitam civium fecissent,

ſent, preſtò eſſet ille, qui & fugientes exciperet, & ſe cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli jusjurandum ſibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his & à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent; pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmâſſe ex fatis Sibyllinis Haruſpicúmque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Sullam fuiſſe; eundémque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii; qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem viceſimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quòd, cum Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri atque urbem incendi placeret; Cethego nimiùm id longum videretur. Ac nè longum ſit, Quirites, tabellas proferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm oſtendimus Cethego: ſignum cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat ſcriptum ipſius manu, Allobrogum Senatui, & populo, ſeſe quæ eorum legatis confirmâſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus qui paulò antè aliquid de gladiis, ac ſicis, quæ apud illum itidem erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſétque ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe, recitatis literis debilitatus, atque objectus, conſcientiâ convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum & ſignum ſuum: recitatæ ſunt tabellæ in eandem ferè ſententiam: confeſſus eſt.

Tum

Tum oſtendi tabellas Lentulo. Et quæſivi cognoſceretne ſignum, annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos: quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad Senatum Allobrogum populúmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille quidem primò negavit: pòſt autem aliquantò, toto indicio expoſito, atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem domum ſuam veniſſent; itémque à Vulturcio; qui, cùm illi breviter conſtantérque reſpondiſſent, per quem ad eum quotiéſque veniſſent, quæſiſſéntque ab eo, nihílne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ſubito ille ſcelere demens: quanta vis conſcientiæ eſſet, oſtendit. Nam cùm id poſſet inficiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt: ità eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ ſemper valuit; ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti, atque deprehenſi, impudentia, quâ ſuperabat omnes, improbitáſque defecit. Vulturcius verò ſubitò proferri literas, atque aperiri juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſimè perturbatus Lentulus, tamen ſignum & manum ſuam cognovit, erant autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ita: *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Cura ut vir ſis, & cogita, quem in locum ſis progreſſus: & vide, quid jam tibi ſit neceſſe. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Galbinius deinde introductus, cum primo impudenter reſpondere cœpiſſet; ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum

illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerunt, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, Senatum consului de summa republica, quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas Senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est præscriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid Senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, prudentiâ meâ, respubl. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinius prætores, quòd eorum operâ forti fidelique usus essem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti collegæ meo, C. Antonio, laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis & reipublicæ consiliis removisset. Atque ità censuerunt, ut P. Lentulus, cum se prætura abdicâsset, tum in custodiam traderetur: itémque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Galbinius, qui omnes præsentes erant in custodiam traderentur. Atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad sollicitandos pastores Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis quos Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad

Gabinium

Gabinium perductos esse constabat. Atque eâ lenitate Senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœnâ, republ. conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est quòd urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberâssem. Quæ supplicatio, si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc intersit, quòd cæteræ, bene gestâ, hæc una, conservatâ republ. constituta est. Atque illud quod faciendum, primum fuit factum, atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, & confessionibus suis, judicio Senatûs non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut quæ religio C. Mario clarissimo viro non fuerat, quo minùs C. Claucium, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam & comprehensos tenetis; existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi esse P. Lentuli somnium, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat: omnium aditus tenebat: appellare,

tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque lingua neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat: neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem, dicam id quod sentio, (Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl. denunciâsset, neque commisisset, ut signum, ut literæ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palàm inventum, quàm hæc tanta in rempubl. conjuratio manifestò inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset; quanquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti: tamen, ut levissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis, rempubl. tantâ pace, tanto otio, tanto silentio, liberâssemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ità sunt à me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio, & gesta & provisa esse videantur. Idque cùm conjecturâ consequi possumus, quod vis videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ità præsentes his tempori-

bus

bus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre poſſemus. Nam ut illa omittam, viſas nocturno tempore ab occidente faces, ardorémque cœli, fulminum jactus, ut terræmotus, cæteráque quæ tam multa, nobis Conſulibus, facta ſunt, ut hæc quæ nunc fiunt canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt. Nam profectò memoriâ tenetis, Cotta & Torquato COSS. complures in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas, cùm & ſimulacra deorum immortalium depulſa ſunt, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactantem, uberibus lupinis inhiantem fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore, cùm haruſpices ex tota Etruria conveniſſent cædes atque incendia, & legum interitum & bellum civile ac domeſticum, & totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt; niſi dii immortales omni ratione placati ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itáque illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt, iidémque juſſerunt ſimulacrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare, & contrà, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illum ſignum, quod videtis, ſolis ortum, & forum curiámque conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quæ clam eſſent inita contra ſalutem urbis atque imperii, illuſtrarentur, ut à S. P. Q. R. perſpici poſſent. Atque illud ità collocandum Conſules illi ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque à ſuperioribus Conſu-

libus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam aversus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cùm esset ità responsum, cædes, incendia interitúmque reipublicæ comparari, & ea perditis civibus: quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modò cogitata à nefariis civibus, verùm etiam suscepta esse sensistis. Illud verò nonne ità præsens est, ut nutu Jovis optimi maximi factum esse videatur? ut, cùm hodierno die manè per forum meo jussu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur; eo ipso tempore signum statueretur; quo collocato, atque ad vos Senatúmque converso, omnia & Senatus, & vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta, vidistis. Quo etiam majore sunt isti odio supplicióque digni: qui non solùm vestris domicilliis, atque tectis, sed etiam deorum templis, atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus: ille, ille Jupiter restitit; ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum sollicitatio sic à Lentulo cæterísque domesticis hostibus, tanta res tam dementer credita & ignotis & barbaris, commissæque literæ nunquam essent profectò, nisi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid

verò

verò, ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo Rom. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nónne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti, sed profectò justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones; neque solùm eas quas audistis; sed & has quas vosmetipsi meministis & vidistis. L. Lulla P. Sulpitium oppressit: C. Marium custodem hujus urbis, multósque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius COS. armis ex urbe collegam suam expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum verò clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla. Nè dici quidem opus est, quantâ diminutione civium, & quantâ calamitate reipub. dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quàm cæterorum. Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempubl. pertinerent.

tinerent. Non illi nullam eſſe rempubl. ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes; neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipubl. quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimóque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalvâ urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur; ità me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini. Et cùm hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putâſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: & urbem, & cives integros incoluméſque ſervavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, Laudis inſignia, condi & collocari volo. Nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minùs digni aſſequi poſſint Memoriâ veſtrâ, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam Conſulatus mei propogatam: unóque tempore in hac republ. duos cives extitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ ſed cœli regionibus terminaret; alter

alter ejusdem imperii domicilium sedémque servaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt; quod mihi vivendum sit cum illis quos vici ac subegi; illi hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt: vestrûm est. Quirites, si cæteris recta sua facta prosunt, mihi mea nequando obsint, providere. Mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ nè vobis nocere possent, ego providi; ne mihi noceant, vestrûm est providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipsi mihi jam ab istis noceri potest. Magnum enim est in vobis præsidium; quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republ. dignitas, quæ me semper tacita defendet, magna vis est conscientiæ; quam qui negligent eam me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. Quod si omnis impetus domesticorum hostium depulsi à vobis se in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione posthac eos esse velitis, qui, se pro salute vestra obtulerint invidiæ periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod jam ad vitæ fructum possit acquiri? præsertim cùm neque in honore vestro, néque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere. Illud perficiam Profectò, Quirites, ut ea, quæ gessi in Consulatu privatus tuear atque ornem: ut siqua est invidia in conservanda republ. suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ità me in republ. tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curémque ut ea, virtute, non

caſu geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem, cuſtodem hujus urbis, ac veſtrûm, atque in veſtra tecta diſcedite, & ea, quanquam jam periculum eſt depulſum, tamen æquè, ac priori nocte feciſtis, cuſtodiis vigiliiſque defendite. Id nè vobis diutiùs faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo.

ORATIO VIII.

Quæ eſt quarta in

L. CATILINAM.

VIdeo, P.C. in me omnium veſtrûm ora atque oculos eſſe converſos: video, vos non ſolùm de veſtro, ac reipublicæ, verùm etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per deos immortales, quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio Conſulatûs data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatúſque perferrem; feram non ſolùm fortiter, ſed etiam libenter; dummodo, meis laboribus, vobis populóque Romano, dignitas ſalúſque pariatur. Ego ſum ille Conſul P.C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, Conſularibus auſpiciis conſecratus; non curia, ſummum auxilium om-

nium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus; non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacua mortis periculo atque inſidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore in veſtro timore ſanavi. Nunc ſi hunc exitum Conſulatûs mei dii immortales eſſe voluerunt, ut vos P. C. populúmque Romanum ex cæde miſera, conjuges liberóſque veſtros virgineſque Veſtales ex acerbiſſima vexatione, templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrum ex fœdiſſima flamma, totam Italiam ex bello & vaſtitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim ſi P. Lentulus ſuum nomen inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipubl. fore putavit; cur ego non læter, meum conſulatum ad ſalutem reipub. prope fatalem exſtitiſſe? Quare, P.C. Conſulite vobis, proſpicite patriæ, conſervate vos, conjuges, liberos, fortunáſque veſtras, populi Romani nomen, ſalutémque defendite, mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primùm debeo ſperare, omnes deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe: deinde ſi quid obtigerit, æquo animo paratóque moriar; neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere; neque immatura Conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi atque amantiſſimi præſentis mœrore non movear, horumque omnium lacrymis, à quibus me circumſeſſum videtis: neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius; quem mihi videtur amplecti reſpublica tanquam obſidem Conſulatûs mei: neque ille, qui

exſpe-

exspectans hujus exitum diei astat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potiùs quàm ut, & illi, & nos, unà cum republ. pereamus. Quare P. C. incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi provideritis. Non Tiber. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestrum omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt. Tenentur literæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina accersitur: id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo nè ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem, relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis jam judiciis judicavistis: primùm, quod mihi gratias egistis singularibus verbis, & meâ virtute atque diligentiâ perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde, quòd P. Lentulum, ut se abdicaret prætura, coegistis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus judicavistis, in custodiam dandos censuistis: maximéque, quòd meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: postremò, hesterno die, præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati

damnati eſſe videantur. Sed ego inſtitui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicatis; & de pœna, quid cenſeatis. Illa prædicam, quæ ſunt Conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, & nova quædam miſceri, & concitari mala jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc quicquid eſt, quocunque veſtræ mentes inclinant, atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, videtis. Huic ſi paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latiùs opinione diſſeminatum eſt hoc malum, manavit non ſolùm per Italiam, verùm etiam tranſcendit Alpes, & obſcurè ſerpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi ſuſtentando ac prolatando nullo pacto poteſt. Quacúnque ratione placet, celeritèr vobis vindicandum eſt. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exſtinguere, puncto temporis frui vitâ, & hoc communi ſpiritu non putat oportere; atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non eſſe ſupplicii causâ conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam

am ſæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea ſempiterna, certa ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. Itaque municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare: decernatur tamen ſi placet. Ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id quod ſalutis omnium causâ ſtatueritis, non putat eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat; & digna ſcelere hominum perditorum ſancit: nè quis, eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit: eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet multas uno dolore animi, ac corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam. Nunc P. C. ego meâ video quid interſit: ſi eritis ſecuti ſententiam Cæſaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minùs erunt hoc monitore & auctore hujuſce ſententiæ mihi populares impetus pertimeſcendi: ſin illam alteram ſecuti eritis, neſcio an amplius mihi negotii contrahatur: ſed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipub. vendicat. Habemus enim à C. Cæſare ſicut ipſius dignitas & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum

eſt,

est, quid intersit inter levitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video, de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, nè de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam cives Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit; & supplicationem mihi decrevit; & indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & causa judicaret. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ jussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem etiam ipsum largitorem Lentulum & prodigum non putat, cùm de pernicie reipubl. & exitio hujus urbis tam acerbè támque crudeliter cogitaret, appellare posse popularem. Itaque homo mitissimus atque levissimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculísque mandare: & sancit in posterum, nè quis hujus supplicio levando se jactare, & in perniciem reipubl. posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum atque jucundum: sive illam Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multò leniorem fuisse. Quanquam P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu

judico.

judico. Nam ità mihi ſalvâ republ. vobiſcum perfrui liceat, ut ego quòd in hac cauſa vehementior ſum, non atrocitate animi moveor (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam humanitate & miſericordiâ. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, ſubitò, uno incendio concidentem: cerno animo ſepultam patriam, miſeros, atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos aſpectus Cethegi & furor in veſtra cæde bacchantis. Cùm verò mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſperâſſe confeſſus eſt: purpuratum eſſe hunc Gabinium; cum exercitu veniſſe Catilinam; tum lamentationem matrum-familiâs; tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium, perhorreſco. Et quia mihi vehementer hæc videntur miſera, atque miſeranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementémque præbeo. Etenim quæro, ſi quis paterfamiliâs, liberis ſuis à ſervo interfectis, uxore occiſâ, incenſâ domo, ſupplicum de ſervis non quàm-acerbiſſimum ſumpſerit, utrùm is clemens, ac miſericors, an inhumanus & crudeliſſimus eſſe videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem ſuum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt; qui ſingulas uniuſcujúſque noſtrûm domos, & hoc univerſum reipubl. domicilium delere conati ſúnt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis

tatis in patriæ civiúmque pernicie fama ſubeunda eſt. Niſi verò, cuipiam L. Cæſar vir fortiſſimus & amantiſſimus reipubl. crudelior nudius tertius eſt viſus, cùm ſororis ſuæ, fœminæ lectiſſimæ, virum præſentem & audientem, vitâ privandum eſſe dixit; cùm avum juſſu Coss. interfectum, filiúmque ejus impuberem legatum à patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit. Quorum quod ſimile fuit factum? quod initum delendæ reipubl. conſilium? Largitionis voluntas tum in republ. verſata eſt, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus & grave tum vulnus accepit, nè quid de ſumma dignitate reipubl. minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipubl. Gallos accerſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendámque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, nè in hoc ſcelere tam immani, ac nefario, nimis àliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini! cùm multò magis ſit verendum, nè remiſſione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm nè ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamini. Sed quæ exaudio, P. C. diſſimulare non poſſum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierna die, tranſigenda. Omnia proviſa, parata, & conſtituta ſunt, P. C. cum meâ ſummâ curâ atque diligentiâ; tum multò etiam majore populi Romani, ad ſummum imperium retinendum & ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium

nium denique ætatum : plenum eſt forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa, ſola in qua omnes ſentiunt unum atque idem, præter eos, qui cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quam ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. Neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales, quâ frequentiâ, quo ſtudio, quâ virtute ad communem dignitatem ſalutémque conſentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vobis ità ſumma ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipub. certent: quos ex multorum annorum diſſenſione, ad hujus ordinis ſocietatem concordiámque revocatos hodiernus dies nobiſcum atque hæc cauſa conjungit: quam conjunctionem ſi in Conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republ. tenuerimus; confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reip. partem venturum eſſe. Pari ſtudio defendendæ reip conveniſſe video tribunos ærarios fortiſſimos viros, ſcribas item univerſos: quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentes advocâſſet, video ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium eſt, P. C libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; qui ſuâ virtute fortunam civitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant; quàm quidem hinc nati, & ſummo nati loco,

non

non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modò tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrûm fortè commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem cœptum atque tentatum; sed nulli sunt inventi tam aut fortunâ miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstûs quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ salvum esse velit. Multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo verò (id enim potiùs est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentiâ civium sustinetur, alitur otio. Quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet; quid tandem incensis futurum est? Quæ cùm ità sint, P. C. vobis populi Romani præsidia non desunt: vos nè populo Romano deesse videamini, providete. Habetis Consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatam: omnes ordines ad conservandam rempubl. mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis,

jurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur. Habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili caussa hodierno die primum videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute stabilitam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratásque fortunas una nox pæne delerit. Id nè unquam posthac non modo confici, sed nè cogitari quidem possit, vobis hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio pænè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa Consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judicio turpem, & infirmam, contemptam, & abjectam. Quod si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quantâ

vos

vos me veſtris decretis honeſtâſtis, nemo eſt aſſecutus. Cæteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis. Sic Scipio clarus; ille cujus conſilio atque virtute Hannibal in Africam redire atque ex Italia decedere coactus eſt: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas Carthaginem Numantiámque delevit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cujus currum rex potentiſſimus quondam & nobiliſſimus Perſes honeſtavit: ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione & metu ſervitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res geſtæ atque virtutes iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ. Niſi fortè majus eſt, patefacere nobis provincias quò exire poſſimus, quam curare, ut etiam illi qui abſunt, habeant quò victores revertantur. Quanquam eſt in uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domeſticæ: quòd hoſtes alienigenæ aut oppreſſi ſerviunt, aut recepti in amicitiam beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, cùm à pernicie reipubl. repuleris, neque vi coercere, neque beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video: quod ego veſtro bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit, à me atque à meis facilè propulſari poſſe, confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram

equitúmque

equitúmque Romanorum, & tantam conſpirationem bonorum omnium, perfringere & labefactare poſſit. Quæ cùm ità ſint, Patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro Provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæteriſque laudis inſignibus, quæ ſunt à me propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, próque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempubl. diligentia, nihil aliud vobis, niſi hujus temporis totiúſque mei Conſulatûs memoriam poſtulo, quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profectò ſatis erit præſidii, non ſolùm ad ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolius periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis. Quapropter de ſumma ſalute veſtra populique Romani, P. C. de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, déque univerſa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim Conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet; & ea quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, & per ſeipſum præſtare poſſit.

ORATIO IX.

Quæ est in

MARCUM ANTONIUM,

PHILIPPICA SECUNDA,

Barth. Latoni Argumentum.

Postquam Cicero *liberiùs de republ. & de* Antonio *dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in Senatum, & meditatâ Oratione conquestus de injuria* Ciceronis, *multis maledictis in personam ejus invectus est. Non respondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonii, *quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus* Octavii, *qui hæres* Cæsaris *erat, & offensus* Antonio, *gratiáque & autoritate Senatûs veteranorúmque præsidio ad parem potentiam provectus respondit hac ornatissimâ oratione, & quidem præsenti in Senatu. In qua primò objecta diluit: deinde insectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publicè commissa fuerant. Hæc est Secunda illa Philippica, quæ* M. Antonium *priore Oratione vehementer commotum, sic in* Ciceronem *accendit, ut leniri odii atrocitas postea nunquam potuerit.*

potuerit. Extitit autem exitii, & mortis Ciceroni *causa, dicente etiam Satyrico Poeta:*

——————Ridenda poemata malo
Quàm te conspicuæ divina Philippica famæ,
Volveris à prima quæ proxima.——— —

Juvenal. Sat. 10. v. 124.

QUonam meo fato P. C. fieri dicam ut nemo his annis viginti Reipub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò necesse est à me quenquam nominari vobis, cùm ipsi recordemini. Mihi pœnarum illi, plus quàm optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minùs mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipub. causa lacessiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quàm L Catilina, furiosior quàm P. Clodius viderere, ultrò maledictis me lacessisti, tuamque à me alienationem, commendationem ad cives impios tibi gloriæ fore putavisti. Quid putem? contemptúmne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius. An in Senatu facillimè detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ Reipub. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum, voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim pleniùs, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profecto est: non existimavit sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus.

micus. Cui prius quàm de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quàm à me violatum esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando, questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure Prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Qu. Fabii libertini hominis fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ità dixisti) domum meam ventitâras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses: sed nec fecisti, nec si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me Augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Qu. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa repub. incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore Auguratum petere, cùm in Italia Curio non esset? aut tum, cùm es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quòd tuî nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio, quòd me Brundusii non occideris?

quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? fac potuiſſe: quod eſt aliud P. C. beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quòd te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quam miſerum. Id te impunè facere potuiſſe. Sed ſit beneficium: quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit. In quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, nè de te ingratus viderer? Nam in illa querela, miſera quidem & luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me Senatus, populúſque Roman. collocavit, neceſſariâ, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cùm tu reliquias reipub. diſſipâſſes: cùm domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia: cùm leges eas, quæ nunquam promulgatæ eſſent, & de te, & à te latis confiterere: cum auſpicia Augur, interceſſionem Conſul ſuſtuliſſes: cùm eſſes fœdiſſimè ſtipatus armatis: cùm omnes impuritates pudica in domo quotidie ſuſciperes, vino luſtríſque confectus. At ego tanquam mihi cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de repub. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum

tu

tu à me beneficium acceperis. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulùm modò bonorum consuetudinem nôsset, literas ad se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ in medium protulit, palámque recitavit? Quid hoc est aliud, quàm tollere è vita vitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas hòmo diserte, ut mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio videris? cui cùm hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu Senatûs ego quoque te disertum putabo, si ostenderis quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid oppones tandem, si negem me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam: qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tantâ mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit. Quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis quàm id objicere adversario, quod ille si verbo negârit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: téque in isto ipso convinco non inhumanitatis solùm, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum est, quòd de te in his literis non malé existimem: quòd scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad sceleratum, & latronem. At ego tuas literas, etsi

 jure

jure poteram à te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjuráſque id te invito me non eſſe facturum? idque à me impetras: quid enim me interponerem audaciæ tuæ; quam neque autoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Rom. neque leges ullæ poſſent coercere? veruntamen quid erat, quod me rogares, ſi erat is, de quo rogabas, Cæſaris lege reductus? ſed videlicet meam gratiam voluit eſſe: in quo nè ipſius quidem ulla poterat eſſe lege latâ. Sed cum mihi patres conſcripti & pro me aliquid, & in M. Ant. multa dicenda ſint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem benignè, alterum ipſe efficiam, ut contra illum cum dicam, attentè audiatis. Simul illud oro: ſi meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modeſtiamque cognoſcitis, nec me hodie cum iſti, ut provocavit, reſpondebo, oblitum eſſe putetis mei. Non tractabo ut Conſulem. nè ille quidem me ut Conſularem: etſi ille nullo modo Conſul, vel quòd ità vivit, vel quòd ità rempub. gerit, vel quòd ità factus eſt Conſul: ego ſine ulla controverſia Conſularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe Conſularem profiteretur, objecit mihi conſulatum meum. Qui Conſulatus verbo meus P. C. re veſter fuit: quid enim conſtitui, quid geſſi, niſi ex hujus ordinis conſilio, autoritate, ſententiâ? hæc tu homo ſapiens, non ſolum eloquens, apud eos, quorum conſilio ſapientiáque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus eſt? cujus quidem te fatum, ſicuti C. Curionem manet: quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio Conſulatus

latus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis Consularibus, qui proximè est mortuus: placuit Qu. Luctatio Catulo, cujus semper in hac rep. vivet autoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso. Qu. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Labeoni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tunc erant Consules designati: placuit idem, quod Consularibus, M. Catoni, qui cùm multa, vitâ excedens providit: tum quòd te consulem non vidit. Maximè verò Consulatum meum Cn. Pompeius probavit; qui ut me primùm decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo Senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, remp. referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus [illegible] orbata est: veniamus ad eos, qui [illegible] numero reli qui sunt; L. Cotta, vir [illegible] ingenio, summáque prudentiâ, rebus his gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi quos modò nominavi, Consulares, Senatúsque cunctus assensus est. Qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar avunculus tuus, quâ oratione, quâ constantiâ, quâ gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum? hunc tu eum autorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiúsque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quàm avunculi esse maluisti. Hujus ego consiliis alienus Consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum unquam de repub. retulisti? ad quos refert dii immortales

tales? ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt. Hodie non deſcendit Antonius? cur? dat natalitia in hortis: cui? neminem nominabo: putatote eum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum Principem Senatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de repub. nihil refers: ad eos refers, qui domum ſuam nullam habent, tuam exhauriunt. Tuus videlicet ſalutaris Conſulatus, pernicioſus meus? adeóne pudorem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego Senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti? At etiam auſus es (quid autem eſt quod tu non audes?) Clivum Capitolinum dicere, me Conſule, plenum ſervorum armatorum fuiſſe: ut illa credo nefaria ſenatuſconſ. tum fierent vim afferebam Senatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt (nihil enim boni nôſti) ſive ſunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare. Quis enim Eques Rom. quis præter te adoleſcens nobilis, quis ullius ordinis, qui ſe civem meminiſſet, cùm Senatus in hoc templo eſſet, in Clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec ſcribæ ſufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cùm homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, conſciorum indiciis, ſuâ manu, voce pene literarum coacti, ſe urbem inflammare, cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rempub. conſenſiſſe: quis eſſet qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur? præſertim cùm Senatus populúſque Rom. haberet

ret ducem, qualis siquidem nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. Hoc vero nè P. quidem Clodius dixi unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, nè non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modò non cohærentia inter se diceres, sed maximè disjuncta atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare, pœnâ affectum querebare. Ità, quod proprium meum est, laudâsti: quod totius Senatûs est, reprehendisti. Nam cùm comprehensio sontium mea, animadversio Senatûs fuerit: homo disertus non intelligit eum, quem contradicit, laudari à se, eos apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est non dico audaciæ (cupit autem se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, quâ vincit omnes, Clivi, Capitolini mentionem facere? cùm inter subsellia nostra versentur armati, cùm in hac cella concordiæ (ô dii immortales!) in qua me Consule salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent. Accusa Senatum, accusa equestrem ordinem, qui tum cum Senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed qui tantarum rerum repugnantiam non videas nihil profectò sapis.

pis. Quid eſt enim dementius, quàm cùm ipſe contra remp. pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti: quàm id (dii boni) non decebat: in quo eſt tua culpa nonnulla: aliquid enim ſalis ab uxore mimâ trahere potuiſti. *Cedant arma togæ*: quid? tum nónne ceſſerunt? at poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur utrum melius fuerit, libertati populi Rom. ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere? Nec verò tibi de verſibus reſpondebo: tantùm dicam breviter: neque illos, neque illas te omnino literas noſſe: me nec reip. nec amicis unquam defuiſſe, & tamen omni genere monimentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majora veniamus. Pub. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cùm tu illum in foro ſpectante populo Rom. gladio ſtricto inſecutus es, negotiúmque tranſegiſſes, niſi ille ſe ſub ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hisque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? Sed quid? ego faviſſe me tibi fateor, ſuaſiſſe me tu quidem dicis: at Miloni nè favere quidem potui: priùs enim rem tranſegit, quàm quiſquam tum ſuſpicaretur eum facturum eſſe. At ego ſuaſi: ſcilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipub. ſine ſuaſore non poſſet? At lætatus ſum: quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta: quid enim attinebat novâ lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cùm eſſet legibus quæ-

ſtio

ſtio conſtituta ? quæſitum eſt tamen. Quod ergo cùm res agebatur, nemo in me dixit : id tot annis poſt tu es inventus, qui diceres ? Quod verò dicere auſus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeium à Cæſaris amicitia eſſe diſjunctum, ob eámqne cauſam meâ culpâ civile bellum eſſe natum : in eo non tu quidem totâ re, ſed, quod maximum eſt, temporibus errâſti. Ego M. Bibulo præſtantiſſimo cive Conſule, nihil prætermiſi, quantum facere, enitique potui, quin Pompeium à Cæſaris conjunctione avocarem : in quo Cæſar fuit felicior : ipſe enim Pompeium à meâ familiaritate disjunxit. Poſtea verò quam ſe totum Pompeius Cæſari tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer ? ſtulti erat ſperare ſuadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompeio ſuaſerim : ea velim reprehendas ſi potes : unum, nè quinquennii imperium Cæſari prorogaretur : alterum, nè pateretur fieri, ut abſentis ejus ratio haberetur : quorum ſit utrumvis perſuaſiſſem, in has miſerias nunquam incidiſſemus. Atque idem cùm jam omnes opes & ſuas, & populi Rom. Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeróque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego antè multò prævideram : inferrique patriæ bellum nefarium viderem : pacis, concordiæ, compoſitionis autor eſſe non deſtiti ; meáque illa vox eſt nota multis. Utinam Cn. Pompei cum C. Cæſare ſocietate aut nunquam coiſſes, aut nunquam diremiſſes. Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc M. Antonii ſemper & de Pompeio, & de repub. conſilia fuerunt : quæ ſi valuiſſent, reſpublica ſtaret : tu tuis flagitiis, egeſtate, infamiâ, concidiſſes. Sed hæc vetera : illud verò recens, Cæſarem meo conſilio interfectum.

ctum. Jam vereor, Patres conſcripti, nè quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolùm meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim mecum in iſtius ſocietate glorioſiſſimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? citiùs dixerim jactâſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quàm ut quiſquam celare vellet. Quàm veriſimile porrò eſt, in tot hominibus partim obſcuris, partim adoleſcentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi autores ad liberandam patriam deſiderentur, illis autoribus, Brutos ego impellerem? quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Halæ? His igitur majoribus orti ab alienis potiùs conſilium peterent, quàm à ſuis? & foris potius, quàm domo? Quid? C. Caſſius in ea familia natus, quæ non modò dominatum, ſed nè potentiam quidem cujuſquam ferre potuit, me autorem, credo, deſideravit, qui etiam ſine his clariſſimis viris, hanc rem in Cilicia ad oſtium fluminis Cyndi confeciſſet, ſi ille ad eandem ripam, quam conſtituerat, non ad contrariam, navim applicuiſſet. Cn. Domitium non patris interitus clariſſimi viri, non avunculi mors, non ſpoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, ſed mea autoritas excitavit? An C. Trebonio perſuaſi, cui nè ſuadere quidem auſus eſſem? quò etiam majorem ei reſpub. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiæ propoſuit: depulſórque dominatu, quam particeps eſſe maluit. An L. Tullius Cimber me eſt autorem ſecutus? quem ego magis feciſſe illam rem ſum admira-

admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Halas? & hos autoritate meâ censes excitatos potiùs, quàm charitate reipub. Longum est persequi cæteros: idque reipub. præclarum fuisse, tam multos, ipsos gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimùm? quod sciebam? Vide nè illa causa fuerit appellandi me, quòd cùm rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimùm testatus est, se æmulum mearum laudum extitisse. Tu autem omnium stultissimè non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, & probatorem, aut quid refert, utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, te excepto, qui illum regnare gaudebas, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbârit? omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris causâ nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse. Ergò ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causâ nominatur? esto;

esto;

esto; sit in verbis tuis hic stupor: quantò in rebus sententiísque major: Constitue hoc Consul aliquando, Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, Cn. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent tantæ causæ indormientem; nunquámne intelligis statuendum tibi esse, utrùm illi qui istam rem gesserunt, homicidii rei sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationémque sobrii hominis ad punctum temporis suscipe: etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris: ut à te arguor, socius, nego quicquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatorésque Reipublicæ sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse. Siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens & considerate quid dicis si parricidæ, cur honoris causa à te sunt & in hoc ordine, & apud populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quàm decem dies absfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ? cur Quæstores additi? cur Legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores tuo judicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? non enim fortasse satis, quæ distinctiùs dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi judicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam: scribam ad illos, ut si qui fortè, quod à te mihi objectum est, quærens

sitne

sitne verum, nè cui negent: etenim vereor, nè aut celatum me ab ipsis, illis non honestum: aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum: Quæ enim res unquam (proh sancte Jupiter!) non modò in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ gloriosior? quæ commendatior hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum includi cum principibus non recuso. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos à te prædicas & relegatos? qui locus est, aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò accesserint, non affari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cùm eos aspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor posteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ prosequantur? Tu vero ascribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor nè non probes. Si enim fuissem, non solùm Regem, sed regnum etiam de republ. sustulissem: & si meus stylus ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solùm unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quamquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est, vide quæso Antoni quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob ejus consilii societatem, cùm interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quòd bene cogitâsti aliquando, laudo: quòd non indicâsti, gratias ago: quòd non fecisti, ignosco: virum res illa quærebat.

rebat. Quod si te in judicium quis adducat, usurpétque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*: vide quæso nè hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui uni servire volebant : tibi tamen præcipuè, qui non modò non servis, sed etiam regnas : qui maximò te ære alieno ad ædem Opis liberâsti : qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti : ad quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt : cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum : & chirographorum officina : agrorum, opidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati & æri alieno tuo præter mortem Cæsaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Nunquid subtimes, nè ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu, nemo credet unquam : non est tuum de repub. bene mereri : habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respub. autores : ego te tantùm gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus : nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompei atque illud omne tempus, objecisti, quo quidem tempore, si, ut dixi, meum consilium autoritásque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus, respub. non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim me, cùm ea, quæ acciderunt, providerem futura, tantâ in mœstitiâ fuisse, quantâ cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam P. C. rempub. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram : neque verò eram tam indoctus, ignarúsque rerum, ut frangeret animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, demissa molestiis omnibus liberâsset.

liberâsset. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipub. vivere volebam, tot consulares, tot Prætorios, tot honestissimos Senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniquâ conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam spe victoriæ elati obstitissent: ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potiùs nunquam in hac urbe mansisses. At verò Cn. pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille, & contra ille, quid & ego sentirem, & spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primùm, & postea dignitati: ille, præsenti dignitati potiùs consulebat. Quòd autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid verò ille Consularis vir ac penè divinus de me senserit, sciunt qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt, nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cùm me vidisse plus fateretur, se sperâsse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimiùm felix fuisti. Nè jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen si modò homines sunt, interdum animis relaxantur.

relaxantur. Quòd autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumenro est, me in utroque esse moderatum. Hæreditates mihi negâsti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii viverent, sed quî istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H. S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem esse te: me nemo nisi amicus fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem nunquam vidisti, L. Rubrius Cassinas fecit hæredem: & quidem vide, quàm te amaret is, qui albus atérque fueris ignorans, fratris filium præteriit. Qu. Furii honestissimi Equitis Romani, suique amicissimi, quem palàm hæredem semper factitaret, nè nomen quidem perscripsit, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est. L. Turselius quâ facie fuerit, quâ staturâ, quo municipio, quâ tribu: nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit: igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres esset, invasit. Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cùm ipse hæreditatem patris non adîsses. Hæc ut colligeres homo amentissimè, tot dies in altera villa declamâsti? quanquam ut quidem (tu tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causâ declamitas. Et verò adhibes joci causâ magistrum suffragio tuo, & compotorum tuorum Rhetorem: cui concessisti, ut non in te, quæ vellet, diceret, sed in quem vellet, diceret. Falsum omnino hominem: sed materia facilis,

in te & in tuos dicta dicere. Vide autem inter te & avum tuum quid intersit, ille sensim dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena. At quanta merces Rhetori data est? audite, audite P.C. & cognoscite Reip. vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio Rhetori assignâsti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc homo audacissime ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco de Leontino agro, & de Campano: quod iste agros ereptos Reip. turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorúmque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor, à principio ordiamur. Tenésne memoriâ prætextatum te decoxisse? patris inquies ista culpa est; concedo: etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus, cùm esset lege Rosciâ decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed citò Curio intervenit, qui te à meretricio quæstu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis causâ tam fuit in domini potestate, quàm tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo suâ ejecit? quoties custodes posuit ne limen intrares? cum tamen tu nocte sociâ, hortante

tante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus ille diutiùs ferre non potuit. Scísne me de rebus mihi notissimis dicere; Recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius se ad pedes meos prosternens, lacrymans te mihi commendabat: orabat ut te contra suum patrem, si sestertiûm sexagies peteret, defenderem. Tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens confirmabat, quòd desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potiùs sustuli. Patri persuasi ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem summâ spe & animi, & ingenii præditum rei familiaris facultatibus: eúmque à tuâ non modò familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure, & potestate prohiberet. Hæc tu cùm per me acta meminisses: nisi illis quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, & flagitia omittam. Sunt quædam, quæ honestè non possum dicere: tu autem eò liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam: ad hæc enim, quæ in civili bello in maximis Reip. miseriis fecit, & ea quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ peto, ùt quanquam multò notiora vobis, quâ mihi sunt, tamen ut facitis, attentè audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solùm rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus opportet media, nè nimis serò ad extrema veniamus. Intimus erat in Tribunatu Clodio. Qui sua erga me beneficia commemorat, ejus omnium incendiorum

diorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt. Quid dicam, ipſe optimè intelligit. Indè item Alexandriam contra Senatûs autoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, qui cum quidvis rectiſſimè facere poſſet. Qui tum inde reditus? aut qualis? priùs in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus? ſuam enim quiſque domum tum obtinebat, neque erat uſquam tua. Domum dico? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſenum, quod cum ſociis tanquam Siſaponem tenebas? Veniſti à Gallia ad Quæſturam petendam. Aude dicere, te priùs ad patrem tuum veniſſe, quàm ad me. Acceperam enim jam antè Cæſaris literas, ut mihi ſatis fieri paterer à te. Itaque nè loqui quidem ſum te paſſus de gratia, poſtea cuſtoditus ſum à te, tu à me obſervatus in petitione Quæſturæ. Quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Ro. in foro es conatus occidere: cùmque eam rem tuâ ſponte conarere, non impulſu meo: tamen ità prædicabas, te non exiſtimare, niſi illum interfeciſſes, unquam mihi pro tuis in me injuriis ſatis eſſe facturum. In quo demiror, cur Milonem impulſu meo rem illam egiſſe dicas, cùm te ultrò mihi idem illud deferentem nunquam ſim adhortatus. Quanquam, ſi in eo perſeverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam. Quæſtor es factus: Deinde continuò ſine Senatus-conſulto, ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem concurriſti. Id n. unum in terris egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolas

egens

egens ad Tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, vitrici tui ſimilis eſſes. Accipite nunc quæſo non ea, quæ ipſa in ſe, atque in domeſticum dedecus impure atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunáſque noſtras, id eſt, in univerſam Remp. impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cùm L. Lentulo, C. Marcello Conſulibus, Cal. Janua. labentem, & propè cadentem Remp. fulcire cuperetis, ipſique C. Cæſari, ſi ſanâ mente eſſet, Conſulere velletis: tum iſte venditum, atque mancipatum Tribunatum, conſilliis veſtris oppoſuit, cervicéſque ſuas ei ſubjecit ſecuri, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem M. Antoni id decrevit. Senatus & quidem incolumis, nondum tot luminaribus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres conſcriptos contra me dicere auſus es, cùm ab hoc ordine ego conſervator eſſem tu hoſtis Reip. judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Rom. nomen extabit (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio nominabitur. Quid cupidè à Senatu, quid temere fiebat, cùm tu unus adoleſcens univerſum ordinem decernere de ſalute Reipub. prohibuiſti: neque id ſemel, ſed ſæpius. Neque tu tecum de Senatûs autoritate agi paſſus es, quid autem agebatur, niſi nè delere & evertere Remp. funditus velles? cúm te neque principe civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens Senatus agendo, de vendita atque addicta ſententia movere potuit. Tum illud, multis rebus antè tentatis, neceſſariò tibi vulnus inflictum,

flictum, quod paucis ante, quorum incolumis fuit nemo, tum contra te dedit arma, hic ordo Consulibus, reliquisque imperiis & potestatibus: quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat, quàm causam dementissimi sui consilii & facti afferebat, nisi quòd intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum, circumscriptus esset Antonius? omitto quàm hæc falsa, quam levia: præsertim cùm omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certè confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis: miseriòrem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei nè posteritatem quidem omnium sæculorum unquam immemorem fore? Consules ex Italia expulsos, cùmque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Rom. decus, ac lumen fuit: omnes Consulares, qui per valetudinem exequi fugam illam, cladémque potuissent: Prætores, Prætorios, Tribunos plebis magnam partem Senatûs, omnem solobem Juventutis, unóque verbo Remp. expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in seminibus est causa arborum & stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus populi Rom. interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. Autoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius. Omnia denique quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus!) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic

huic Reip. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partos Tribunatûs principio similes, omnia perfecit, quæ Senatus salvâ Rep. nè fieri possent, perfecerat, cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos: in his patrui nulla mentio, si severus, cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? sed omitto cæteros, Licinium Lenticulam de alia condemnatum collusorem suum restituit, quasi verò ludere cum condemnato non liceret: sed ut quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Rom. cur eum restitui oporteret? absentem, credo, in reos relatum, rem indictâ causâ judicatam nullum fuisse de aleâ lege judicium, vi oppressum & armis; postremò quod de patruo dicebatur, pecuniâ judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & Rep. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ità esset, ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege quæ est de aleâ condemnatum, qui in integrum restituit is non apartissime studium suum ipse profitetur? In eodem verò Tribunatu, cùm Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset, quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eáque quæ dico, dicturúsque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum decus? Vehebatur in essedo Tribunus pleb. Lictores

ctores laureati antecedebant: inter quos apertâ lecticâ mima portabatur; quam ex opidis municipales homines honeſti obviàm neceſſario prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, ſed Volumniam conſalutabant. Sequebatur rhedâ cum lenonibus, comites nequiſſimi: rejecta mater amicam impuri filii tanquam nurum ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit. Reliquorum factorum ejus P. C. difficilis eſt ſane reprehenſio, & lubrica. Verſatus in bello eſt, ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium: fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed quoniam veteranis cautum eſſe volumus, (quanquam diſſimilis eſt militum cauſa & tua) illi ſecuti ſunt: tu quæſiſti ducem: tamen, nè apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Theſſalia Brunduſium cum legionibus revertiſti: ibi me non occidiſti. Magnum beneficium: potuiſſe enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere: Tanta enim eſt charitas patriæ, ut veſtris etiam legionibus ſanctus eſſem, quod eam à me ſervatam eſſe meminiſſent. Sed fac te dediſſe mihi quod non ademiſti: méque à te habere vitam, quia à te non ſit erepta: liceat nunc mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri ut tuebar, præſertim cum te hæc auditurum videres. Veniſti Brunduſium in ſinum quidem & in complexum tuæ mimulæ. Quid eſt? num mentior? quàm miſerum eſt id negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri? ſi te municipiorum non pudebat: nè veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brunduſiis illam

illam non viderit? quis, qui neſciret veniſſe eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit tam serò ſe, quam hominem ſecutus eſſet, cognoſcere? Italiæ rurſus percurſatio eâdem comite mimâ: in opido militum crudelis & miſera deductio: in urbe auri & argenti maximéque vini fœda direptio. Acceſſit, ut Cæſare ignaro, cùm ille eſſet Alexandriæ, beneficio amicorum magiſter equitum conſtitueretur, tum exiſtimavit ſe ſuo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales Sergio mimo tradere. Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egeſtas? quò ſe verteret non habebat, nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turſelio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum multorúmque aliorum, qui aberant, repentinus hæres ſucceſſerit: erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet. Sed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: loquamur potius de iniquiſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſtâ gladiatoriâ totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Rom. conſpectu vomere poſtridie. O rem non modò viſu fœdam ſed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Rom. negotium publicum gerens. Magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens fruſtis eſculentis vinum redolentibus gremium ſuum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida. Cæſar Alexandriam ſe recepit, felix, ut ſibi quidem videbatur, meâ autem ſententiâ, ſiquis Reip. ſit infelix,

felix, felix esse non potest. Hastâ positâ pro æde Jovis Statoris, bona, (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn Pompeii Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Una illa re servitutis oblita civitas ingemuit, servientibusque animis gemitus tamen populi Rom. liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibúsque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium, præsertim cùm tot essent circa hastam illam qui alia omnia auderent, unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, & formidâsset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut veriùs dicam, tantus furor, ut primùm, cùm sector, sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum pop. Rom. non detestabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, & esse inimicos & futuros scias? At quàm insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas cujus virtute terribilior erat populus Rom. exteris gentibus, justitiâ charior. In ejus igitur copias, cùm se subitò ingurgitavisset, exultabat gaudio persona de mimo, modò egens, repentè dives, sed ut est apud poetam nescio quem, *Malè parta, malè dilabuntur*: incredibile ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quàm paucis non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa & lauta suppellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus medius fidius vix videtur

detur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum, apothecæ totæ nequiſſimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpe (non enim ſemper iſte felix) damna aleatoria, conchyliatis Cn. Pompeii periſtromatis ſervorum in cellis lectos ſtratos videres. Quamobrem deſinite mirari hæc tam celeriter eſſe conſumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes, & regna celeriter tanta nequitia decorare potuiſſet: At ejuſdem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importuniſſimum oſtendere? quam domum aliquandiu nemo aſpicere poterat, nemo ſine lacrymis præterire, hâc te in domo tamdiu diverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi poteſt eſſe jucundum. An tu illa veſtibula, roſtra, ſpolia cùm aſpexiſti, domum tuam te introire putas? fieri non poteſt. Quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nôſti. Nec vero te unquam neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. Neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es violentus & furens, cum tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more, & ſanctiſſimâ diſciplinâ? fuit enim ille vir

P. C. ſicut ſcitis, cùm foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus exteris magis laudandus, quàm inſtitutis domeſticis. Hujus in ſedibus pro cubiculis ſtabula; pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus eſt. Mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere juſſit, ex duodecim tabulis cauſam addidit, exegit, quam porrò ſpectatus civis, quàm probatus, cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quàm quòd cùm mimâ fecit divortium? At quàm crebrò uſurpat, & Conſul, & Antonius? hoc eſt dicere, & Conſul, & impudiciſſimus: & Conſul, & homo nequiſſimus. Quid enim eſt aliud Antonius? nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine, dixiſſet aliquando, credo, avus tuus & Conſul & Antonius, nunquam dixit, dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus, niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium propria, quibus tu Remp. vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum, quod natum, conflatum, ſuſceptum, operâ tuâ eſt. Cur ei bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuiſti? Guſtâras civilem ſanguinem vel potiùs exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignatus: L. Domitium nobiliſſimum & clariſſimum virum occideras: multos qui de prælio effugerant, quorum Cæſar ut nonnullos fortaſſe ſervâſſet, crudeliſſime perſecutus trucidâras, quibus rebus tantis talibus geſtis quid fuit cauſæ. Cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cùm præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti? cujus tu imperatoris Quæſtor fueras? Dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamenti, ut

ipſe dicebat, filius appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas. Primò reſpondiſti planè ferociter: & nè omnia videar contra te, propemodum æqua & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potiùs quàm ego ab illo; an ille ſine me vicit? at nè potuit quidem, Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra Conſules, Imperatoréſque Pop. Rom. contra Senatum populúmque Romanum, contra Deos Patrios, aráſque & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque excuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædas tuas milites miſit: cùm repentè à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias tam multas poſſeſſiones, ex quibus præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis verò miſerabilis aſpectus. Veſtis Pompeii non multa, eáque maculoſa: ejusdem quædam argentea vaſa colliſa, ſorditata mancipia: ut doleremus quicquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubri decreto Cæſaris prohibuerunt. Hærebat nebulo: quò ſe verteret, non habeat. Quippe in his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſica. De quo Cæſar in Senatu, apertè in te invehens, queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Nè tum quidem ſequeris. Tam bonus gladiator rudem tam citò accepiſti? hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, in ſuis

fortu-

fortunis tam timidus fuerit, pertimeſcat? Profectus eſt tandem aliquando in Hiſpaniam: ſed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quónam modo igitur Dolabella pervenit? aut non ſuſcipienda fuit iſta cauſa Antoni! aut cùm ſuſcepiſſes, defendenda uſque ad extremum. Ter depugnavit Cæſar cum civibus in Theſſalia, Africa, Hiſpania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hiſpanienſi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris, nollem: ſed tamen conſilium à principio reprehendendum, laudanda conſtantia. Tu verò quis es? Cn. Pompeii liberi primùm patriam repetebant. Eſto: fuerit patrium hæc cauſa communis. Repetebant præterea deos penates, patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem, in quæ tu invaſeras. Hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus: etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui? tamen erat æquiſſimum contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare ſectorem. An tu Narbone in Menſas hoſpitum cùm vomeres, Dolabella pro te in Hiſpania dimicaret? qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipſo curſu tam ſubito revertiſſem. Expoſui nuper P. C. cauſam reditûs mei. Volui ſi poſſem, etiam ante Cal. Jan. prodeſſe Reip. nam quod quærebas quomodo redîſſem; primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacernâ. At etiam aſpicis me, & quidem, ut videris, iratus. Nè tu mecum jam in gratiam redeas, ſi ſcias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. Ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi, quàm quod qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum Conſulatum peteres, vel potiùs rogares, is per municipia

Coloniásque Galliæ, à qua, cum Consulatus noster petebatur, non rogabatur, petere Consulatum solebamus, cum caligis & lacernâ cucurristi. At videte levitatem. Cùm hora diei decima ferè ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur, eique epistolam tradit. Quam cùm illa legeret flens (erat enim amatoriè scripta: caput autem literarum, sibi cum illa mima post hac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse.) Cum mulier fleret uberiùs, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. O hominem nequam; (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil possum dicere) ergò ut te catamitum, nec optinato cùm ostendisses, præter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti: Et domi quidem causam amoris habuit, foris etiam turpiorem, nè L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à Trib. pleb. cùm respondisses te rei tuæ causâ venisse, populum in te dicacem etiam reddidisti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviàm longissimè processisti, celeriter isti, & redîsti, ut cognosceret te, si minùs fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar, quem planè perditum ære alieno, egentémque, si eundem nequam hominem, audacémque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissimè recipiebat. His igitur rebus præcla-

rè

rè commendatus, jussus es renunciari Consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, illusus. Qua in re quanta fuerit utriusque vestrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret, promissum & receptum intervertit, ad séque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam ascripsisti. Veniunt Cal. Jan. cogimur in Senatum: invectus est copiosius multò in istum, & paratius Dolabella quàm nunc ego. Hic autem iratus, quæ dixit dii boni! cum primum Cæsar ostendisset, se, prius quàm proficisceretur, Dolabellam Consulem esse jussurum, quem negant Regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: Sed cum Cæsar ità dixisset, tum hic bonus Augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite, quid enim istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minùs facere potuisses? vide nè etiam facilius, nos enim nunciationem solùm habemus, Consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam, multis antè mensibus in Senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquam nè divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, & si quis servavit, non habitis comitiis, sed prius quàm habeantur, debet nunciare. Verum implicata insciitiam impudentia est, si nec scit quod Augurem, nec facit

quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus uſque ad Idus Martias conſulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus; nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam lecticam inferens, beneficii, quæ venderet, à collegâ petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, ſortitio prærogativæ: quieſcit, renunciatur: tacet, prima claſſis vocatur: renunciatur, deinde, ut aſſolet, ſuffragia, tum ſecunda claſſis: quæ omnia citiùs ſunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) alio die, inquit, ô impudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras! nec enim te de cœlo ſervâſſe dixiſti, neque hodie dìcis id igitur obvênit vitium, quod tu jam Cal Jan. futurum eſſe prævideras, & tantò antè prædixeras. Ergò hercule magnâ, ut ſpero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate ementitus es auſpicia: obſtrinxiſti P. Rom. religione. Augur Auguri, Conſul Conſuli obnunciaviſti. Nolo plura, nè acta Dolabellæ videar convellere, quæ neceſſe eſt aliquando ad noſtrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, inſolentiamque cognoſcite. Quamdiu tu voles, vitioſus Conſul Dolabella: rurſus, cum voles, ſalvis auſpiciis creatus, ſi nihil eſt, cum Augur his verbis nunciat, quibus nunciâſti: confitere te cum alio die dixeris, ſobrium non fuiſſe, ſin eſt aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, Augur à Collega requiro. Sed ne fortè ex multis rebus geſtis, M. Antonii rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non diſſimulat P. C. apparet eſſe commotum: ſudat, pallet: quidlibet, modò nè nauſeet, faciat, quod in porticu Numitia fecit. Quæ poteſt eſſe turpitudinis tantæ defenſio? cupio audire: ut

ut videam ubi Rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in roſtris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in ſellâ aureâ, coronatus : aſcendis, accedis ad ſellam : ità eras Lupercus, ut te eſſe Conſulem meminiſſe deberes. Diadema oſtendis : gemitus toto foro, unde diadema ? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum, & cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi, ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergò unus ſcelerate inventus es, qui cùm autor regni inventus eſſes, eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles : & idem tentares, quid Po. R. ferre & pati poſſet. At etiam miſericordiam captabas : ſupplex te ad pedes abjiciebas : quid petens ? ut ſervires ? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè ſervires : à nobis populoque Rom. mandatum id certè non habebas : ô præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus, quid hoc turpius ? quid fœdius ? quid ſuppliciis omnibus dignius ? num exſpectas dum te ſtimulis fodiam ? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam virorum ſummorum gloriam : dicam tamen dolore commotus, quid indignius, quàm vivere eum, qui impoſuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit ? At etiam inſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia C. Cæſari Dictatori perpetuo M. Ant. Conſulem populi juſſu regnum detuliſſe, Cæſarem uti noluiſſe. Jamjam minimè miror, te otium perturbare, non modò urbem odiſſe, ſed etiam lucem, cum perditiſſimis latronibus non ſolùm de die, ſed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace conſiſtes ? qui locus tibi in legibus, & judiciis

esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideóne Lucius Tarquinius exactus: Spurius Cassius, Spurius Melius, Marcus Manlius necati, ut multis post seculis, à Marco Antonio, quod fas non est, Rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus, de quibus rebus Idibus Martiis fuit in Senatu Cæsar acturus. Quæro tum tu quid egisses? audiebam quidem te paratum venisse quòd me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putare esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna Populi Romani, num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis de rebus, in quas ingressa erat oratio, prætereundum non sit, quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cùm ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clàm te domum recepisti? ô mea semper frustrà verissima auguris rerum futurarum, dicebam illis in capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer: quoad metueres, omnia te permissurum, simulac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque cùm cæteri Consulares irent, & redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cùm importunissimo hoste fœdere illo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quanquam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quòd tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses? pacem habe-

remus,

remus quæ erat facta per obſidem puerum nobilem M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum *timor* faciebat, *non diuturni magiſter officii :* improbum fecit ea, quæ, dum timor abeſt, à te non diſceſſit audacia, etſi tum cum optimum te putabant, me quidem diſſentiente, funeri Tyranni illius ſceleratiſſimi præfuiſti. Tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio, tu, tu illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemiuſtum latus illius eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maxima parte ſervorum, quos nos vi manúque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen quaſi fuligine abſtersâ, reliquis diebus in Capitolio præclara Senatus-conſulta feciſti, nè qua poſt Idus Martias immunitatis tabula, néve cujuſquam beneficii figeretur, meminiſti ipſe, de exulibus, ſcis de immunitate quid dixeris. Optimum verò quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Repub. ſuſtuliſti, quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur ut ejus omnem propter proximum Dictatorem tolleres metum. Conſtituta Reſp. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius ſui potuit eſſe diſſimilis? inſpectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolum ſingulis veniebant immunitates, ſed etiam populis univerſis: civitas non tum ſigillatim, ſed provinciis totis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante Rep. manere non poſſunt, provincias univerſas P. C. perdidiſtis : neque vectagali ſolum, ſed etiam imperium populi Rom. hujus domeſticis nundinis diminutum eſt. Ubi eſt ſepties millies ſeſtertiûm, quod in tabu-

lis, quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ, ſed tamen, ſi iis, quorum erat, non redderetur, quæ nos à tributis poſſet vindicare. Tu autem H. S. quadringenties, quod Idibus Martiis debuiſti, quónam modo ante Calend. Aprilis debere deſiiſti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? ſunt ea quidem innumerabilia, quæ à diverſis èmebantur non inſciente te: ſed unum egregium de Rege Deiotaro Pop. Rom. amiciſſimo decretum in Capitolio fixum: quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæſar? æquè atque huic ordini ut Æqueſtri, ut Maſſilienſibus, ut omnibus quibus Rempub. Po. Ro. charam eſſe ſentiebat. Is igitur, à quo vivo, nec præſens nec abſens quicquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt gratioſus. Compellârat hoſpitem præſens, computârat, pecuniam imperârat, in ejus tetrarchiam ex Græcis comitibus ſuis collocârat: Armeniam abſtulerat à Senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus, at quibus verbis? modò æquum ſibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio, at ille nunquam (ſemper enim abſenti affui Deiotaro) quicquam ſibi, quod nos pro illo poſtularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H. S. ſenties per legatos viros bonos, ſed timidos, & imperitos, ſine reliquorum hoſpitum Regis ſententiâ, factâ in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniere,& veneunt. Quâ ex ſyngrapha quid ſis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipſe ſuâ ſponte nullis commentariis Cæſaris, ſimulátque audivit ejus interitum ſuo Marte res ſuas recuperavit. Sciebat homo ſapiens jus ſemper hoc fuiſſe, ut quæ

Tyranni

Tyranni eripuiſſent, ea, Tyrannis interfectis, ii, quibus erepta eſſent, recuperarent. Nemo igitur Juriſconſultus, nè iſte quidem, qui tibi uni eſt Juriſconſultus, per quem hæc agis, eſt, qui iſta ſyngrapha deberi dicet pro iis rebus, quæ erant ante ſyngrapham recuperatæ. Non enim à te emit: ſed priùs quàm tu ſuum ſibi venderes, ipſe poſſedit: Ille vir fuit; nos quidem contemnendi, qui autorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, qui ea tanquam gladiatorum libellos palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud iſtum conſtruuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm cæca avaritia eſt? nuper fixa tabula eſt, quà civitates locupletiſſimæ Cretenſium vectigalibus liberantur: ſtatuitúrque, nè poſt M. Brutum Proconſulem, ſit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non conſtringendus? an Cæſaris decreto Creta poſt M. Bruti deceſſum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum Cæſare vivo pertineret? At hujus venditione decreti (nè nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidiſtis. Omnino ullius rei nemo fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem quam fixiſti, Cæſar tulit? nullius inſector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui ſunt, qui ſimili in calamitate fuerint, cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cùm de reliquis ferres noluiſti: quem etiam ad Cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparâſti,

qua

qua & riſus hominum & querelas moveres. Cur autem ea comitia non habuiſti? an quia Tribunus plebis fulmen ſiniſtrum nunciabit? tui quid intereſt? nulla auſpicia ſunt tuorum, cùm ſis religioſus, quid? eundem in Septemviratu nónne deſtituiſti? intervenit enim, quid metuiſti? credo ne ſalvo capite negare non poſſes, omnibus eum contumeliis onerâſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas, filiam ejus ſororem tuam ejeciſti falsâ conditione quæſitâ, & antè perſpectâ; non eſt ſatis: probri inſimulâſti pudiciſſimam fœminam, quid eſt, quod addi poſſit? contentus eo non fuiſti, frequentiſſimo Senatu Cal. Jan. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella odii cauſam auſus es dicere, quòd ab ea ſorori, & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperîſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiórne, qui in Senatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurcè, tam impiè dixeris? Sed ad chirographa redeamus, quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæſaris pacis causâ confirmata ſunt à Senatu, quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo autore proferuntur? ſi ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Calendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocâſti: quas calendas Junias exſpectâſti: an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis ſtipatum armis retuliſti? ô præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Maio, tum cùm etiam Capuam coloniam deducere conatus es, quemadmodum illam adieris, vel potiùs penè non adieris, ſcimus, cui tu urbi minitaris,

nitaris,

nitaris, utinam conere, ut aliquando illud penè tollatur; atque nobilitata ſit tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? tua iſta detrimenta ſunt, illa noſtra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum Reip. vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas, mimos dico, & mimas in agro P. C. Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini in Pop. Rom. patrimonio glandiferæ, & fructuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi te ſanum feciſſet: Rhetori duo, quaſi deſertum facere potuiſſet. Sed ad iter, Italiámque redeamus. Deduxiſti coloniam Caſilinum, quò Cæſar antè deduxerat. Conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem, ſed idem de Caſilino reſpondiſſem: poſſéſne ubi colonia eſſet, eò coloniam novam jure deducere? negavi in eam coloniam, quæ eſſet auſpicatò deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos aſcribi poſſe reſcripſi: tu autem inſolentiâ elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis antè deducta, vexillum videres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere partem Capuæ penè perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis ſanctiſſimi, atque integerrimi viri fundum Caſſinatam; quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones; & ſi ab haſta, valeant tabulæ, modò Cæſaris, non tuæ quibus debuiſti, non

non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare ipsum enim expectare magnum fuit; quis verò audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quòd si etiam scripsit ad te Cæsar ut redderes, quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios illos parumper, quos videmus: jam intelliges aliam causam esse hastis Cæsaris, aliam confidentiæ & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis sepibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator, arcebit. At quàm multos dies in ea villa turpissimè es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quàm dispari domino! quanquam quomodo iste dominus? Sed tamen quàm à dispari tenebantur. Studiorum enim suorum M. Varro noluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in illa villa antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At vero te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino, madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: scorta inter matres-familiâs versabantur. Catilino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo, jure id quidem, in homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cùm indè Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviàm ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo, at iste opertâ lecticâ latus est per opidum, ut mortuus. Stultè Aquinates,

tates, ſed tamen in via habitabant, quid Anaguini? qui cum eſſent devii, obviàm ei deſcenderunt, ut iſtum, tanquam ſi eſſet Conſul, ſalutarent, incredibile dictu, ſed tum minimè inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim, cum duos ſecum Anaguinos haberet Muſtellam, & Laconem: quorum alter gladiatorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliáſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Caſſium, quòd Brutos patronos adoptâſſent, magno quidem judicio, ſtudio, benevolentiâ, charitate, non ut te, ut Baſilium vi & armis, & alios veſtrî ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modo eſſe illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui, cum illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit; quâ re tibi nunciatâ, ut conſtabat inter eos, qui unà fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſſe, & arma, Collegam quidem de cœlo detraxiſti: effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certè, ut diſſimilis eſſet ſui. Qui verò reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam poſtea dominantem, modò Cæſarem regnantem videramus: erant fortaſſe gladii, ſed ii abſconditi, nec ità multi: iſta verò quæ & quanta barbaria eſt? agmine quadrato cum gladiis ſequuntur ſcutati milites: lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. conſuetudine obduruimus: Calend. Juniis cum in Senatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus. At iſte, qui Senatu non egeret, neque deſideravit quenquam, & potiùs diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatim illa mirabilia

rabilia facinora effecit: qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causâ, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut Rempub. concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: Idémque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris recîdit. In publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret promulgatas promulgavit. Testamentum irritum fecit, quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompei deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius. Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem; sive quòd Tyranni sacerdos es, sive quod mortui. Quæro deinceps, non hodiernus dies, quis sit, ignores: nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tuâ lege datum deseri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es? pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres placeátne mihi pulvinar esse fastigium, flaminem? mihi verò nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas,

das, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam est nudus concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea; cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus: hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor defende, si potes. Cur armatorum coronâ Senatus septus est? cur me tui satellites, cum gladiis audiunt? cur valvæ concordiæ non patent? cur homines omnium gentium, maximè barbaros Ithyreos cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causâ se facere dicit. Nónne igitur millies perire est melius, quàm in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Charitate, & benevolentiâ civium septum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista Pop. Rom. utinam salvis nobis: sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes esse, mihi crede, diuturnus. Etenim ista tua minimè avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu Pop. Rom. pensionem tertiam. Habet Pop. Rom. ad quos gubernacula Reipub. deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne Reipub. præsidium, vel potiùs ipsa Resp. quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certè Respub. adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quum volent, illi cedant, otio consulentes: tamen à Rep. revocabuntur. Et nomen pacis dul-

ce eſt, & ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum intereſt. *Pax eſt tranquilla libertas* : ſervitus, malorum omnium poſtremum, non modò bello, ſed morte etiam repellendum. Quod ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores è conſpectu noſtro abſtulerunt: at exemplum facti reliquerunt, illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus, qui tamen rex fuit, cùm eſſe Romæ Regem liceret. Spu. Caſſius, Spurius Melius, M. Manlius propter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem impetum fecerunt. Quod cùm ipſum factum per ſe præclarum atque divinum eſt, tum expoſitum ad imitandum, præſertim cùm illi eam gloriam conſecuti ſunt, quæ vix cœlo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipſa conſcientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnandam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam ſuſtuliſti : pone ante oculos lætitiam Senatûs populique Romani : confer cum nummatione tuâ tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, & ſenſûs ſtupore ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi, veræ laudis guſtum non habent. Sed ſi te laus allicere ad rectè faciendum non poteſt, nè metus quidem à fœdiſſimis factis poteſt avocare. Judicia non metuis? ſi propter innocentiam, laudo : ſi propter vim, non intelligis ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit? Quod ſi non metuis viros fortes, egregioſque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis : tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. Quid eſt autem, multos dies & noctes

noctes timeri à suis? nisi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis Reipub. calamitosas, at tamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiâ, consuetudinem serviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo Reipub. sunt inusti, hoc tamen boni est, quòd didicit jam Po. Rom. quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quàm sit pulchrum, beneficio gratum, famâ gloriosum Tyrannum occidere? an cùm illum homines non tulerint, te ferent? certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas exspectabitur. Respice quæso aliquando Rempub. M. Antoni, quibus ortus sis, non quibusquam vivas considera: mecum ut voles, cum Repub. redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi Rempub. adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quinetiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte meâ libertas civitatis potest. Utinam aliquando dolor Pop. Rom. pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos prope viginti

viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse Consulari: quantò veriùs nunc negabo seni? Mihi verò P. C. jam etiam optanda mors est perfuncto rebus iis, quas edeptus sum, quásque gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens Pop. Rom. liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ità cuique eveniat, ut de Rep. quisque mereatur.

ORATIO XI.

Quæ est pro

LEGE MANILIA.

Jac. Omphali Argumentum.

Quum Mithridates, *Ponti Rex, atrox & maximum bellum universo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ* DCLXII, *quo tempore primum dissidium civile in Romani populi viscera gliscebat: eum* Sylla *primùm magnis cladibus affectum oppressit. Conversum deinde, ac majoribus quàm antea copiis, adeóque totius regni sui mole, ceu quodam diluvio, totum penè orientem ac septentrionem invadentem,* L. Lucullus *incredibili superavit virtute: confecturus bellum universum, nisi militum suorum imperium omne detractantium virtute destitutus, aut à Senatu in urbem fuisset revocatus. Sæviente interea* Mithridate, *ac impunè grassante,* C. Manilius *Tribunus*

bunus plebis legem tulit, ut Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, ac cætera Provinciæ, quas antè Lucullus *obtinuit, cum exercitu & navali bello* Cn. Pompeium *mandaretur. Hâc lege quoniam* Pompeii *potentia, quæ multis formidolosa erat, nimiùm augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, &* Lucullus *sua quasi victoria ac triumphi gloria privari videbatur :* Hortensius *&* Q. Catulus, *viri consulares, legis promulgationi intercedere conabantur, cæteris metu plebis conticentibus. Contra horum sententias* Cicero *mirè perorat,* Magnum Pompeium *non humanis, sed divinis laudibus extollendo & nomen ejus à quatuor imperatoris necessariis commendando : scientiâ videlicet rei militaris, virtute, authoritate, felicitate. Quas res summas esse in* Pompeio *demonstrat. Et arguit etiam pro* Gabinio, *ut detur Legatus* Pompeio, *& exquisitis rationibus, divina penè ac cœlesti eloquentiâ contraria argumenta confutat.*

QUanquam mihi semper frequens conspectus vester multò jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, statueremque, nihil huc dici perfectum ingenio, elaboratum industriâ afferri oportere omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ità neque his locus vacuus unquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent;

derent; & meus labor in privatorum periculis caſtè integréque verſatus, ex veſtro judicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus ſum, facile intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præſcriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandum eſſe voluiſtis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi uſu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè & ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum; iis oſtendam potiſſimùm, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud imprimis mihi lætandum jure eſſe video, quod in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in qua oratio nemini deeſſe poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeii ſingulari eximiáque virtute. Hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quàm principium invenire. Itáque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus eſt. Atque ut indè oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur: Bellum grave & periculoſum veſtris vectigalibus, atque ſociis, à duobus potentiſſimis regibus infertur Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis honeſtiſſimis viris afferuntur ex Aſia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ, qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſam reipubl. periculáque rerum ſuarum detulerunt. Bythiniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures: regnum

regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum magnis rebus geſtis ab eo bello diſcedere: huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: unum ab omnibus ſociis & civibus ad id bellum imperatorem depoſci atque expeti, eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem. Cauſa quæ ſit videtis: nunc quid agendum ſit conſiderate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maximè veſtros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus cùm magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro quâ multa majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt: aguntur certiſſima pop. Romani vectigalia & maxima: quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus eſt, & à vobis, & ab imperatoribus reipub. conſulendum. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes atque avidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta, quæ penitùs jam inſedit, atque inveteravit, in populi Romani nomine: quod is, qui unâ die, totâ Aſiâ, tot in civitatibus, uno nuncio, atque unâ literarum ſignificatione, cives Romanos necandos trucidandóſque denotavit, non modo adhuc pœnam ullam ſuo dignam ſcelere non ſuſcepit; ſed ab illo tempore annum jam tertium & vigeſimum regnat; & ità regnat, ut ſe non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit, ſed emergere è patrio regno, atque

in vestris vectigalibus, hoc est in Asiæ luce, versari. Etenim adhuc ità vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportârint. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores; sed ità triumphârunt, ut ille pulsus superatúsque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam respublica; Murenam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit. Qui postea quàm maximas ædificâsset, ornâssetque classes, exercitusque permagnos, quibuscúmque ex gentibus potuisset, comparâsset, Bosporanis finitimis suis bellum inferre simulâsset; usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis maximéque diversis, uno consilio, ab unis hostium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multò plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtuti depulsum est: in altera parte ità res à Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ità dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostrâ, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperii dignitate

nitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte quem vobis animum, suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium Romanorum millibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erunt appellati superbiùs, Corinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum P. Romani consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit, illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani omni supplicio interfectum, multum relinquetis? Videte, nè, ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur; Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ, non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia, vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident & sentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum esse, in quo summa sunt omnia, & eum prope esse quo etiam carent ægriùs: cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos

esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quàm cæteros, quòd ejusmodi in provinciam homines cum imperio misimus, ut etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multùm ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ mansuetudine, tantâ humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quare si propter socios nullâ ipsi injuriâ lacessiti majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit injuriis provocatos, sociorum salutem unà cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur. Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm adventus mali sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum na-

vagatio

vigatio conquieſcit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſervari poteſt. Quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo eſſe exiſtimatis, aut eos qui vectigalia vobis penſitant, aut eos qui exercent, atque exigunt, cùm uno reges cum maximis copiis prope adſint? cum una excurſio equitatûs perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit: cùm publicani familias maximas, quas in ſalinis habent, quas in agris, quas in portubus atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrentur putatiſne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos qui vobis fructuoſi ſunt conſervaveritis, non ſolùm (ut antea dixi) calamitate, ſed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac nè illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cùm eſſem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam & Publicani, homines & honeſtiſſimi, & ornatiſſimi, ſuas rationes, & copias, in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res & fortunæ curæ vobis eſſe debent. Etenim ſi vectigalia nervos eſſe reipublicæ ſemper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè eſſe dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi, & induſtrii partim im Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis: partim ſuas & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: ſapientiæ, videre multorum civium calamitatem à rep. ſejunctam eſſe non poſ-

se. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates, initio belli Asiatici docuit, id certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus, Romæ solutione impeditâ, idem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempub. & mihi credite id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare Videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima fortunæ plurimorum civium cum republica defunduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici belli genus est ita necessarium, ut sit gerendum. non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, nè fortè à vobis, quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno Imperatori, debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas, urbémque Asiæ clarissimam nobisque amicissimam Cyzicenorum obsessam esse

ab

ab ipſo rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementiſſimè; L. Luculli virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore claſſem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis præliis eſſe deletas, patefactúmque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet: Sinopem atque Amiſum, quibus in opidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæteraſque urbes Ponti & Cappadociæ permultas uno aditu atque adventu eſſe captas: regem ſpoliatum regno patrio, atque avito, ad alios ſe reges atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia ſalvis populi Romani ſociis atque integris vectigalibus ſunt geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis: atque ità reputo, ut hoc vos intelligatis, à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi, atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ità ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites, non enim ſine cauſa quæri videtur. Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe; ut eorum collectio diſperſa, mœrórque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarúmque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat & ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri

colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. Ità illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditúmque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque laceſſandas bello, neque tentandas putávit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi causâ in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ità nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & prœliis uſus erat ſecundis, tamen nimiâ longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus quàm proceſſus longior quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum jam confirmârat; & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itáque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam eſt auſus optare. Nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum non fuit eo contentus, quod ei

præter

præter ſpem acciderat, ut eam, poſteaquam pulſus erat, terram unquam attingeret; ſed in exercitum veſtrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (ſicut poetæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem, quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, ſed ex ſermone rumor afferret. Hic in ipſo illo malo graviſſimâque belli offenſione L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confectis erant, dimiſit; partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſultò: ſed ea vos conjecturâ perſpicitis, quantum illud bellum futurum putetis; quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, novus imperator veſter accipiat, vetere expulſo exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum: reſtat ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium, copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum ſit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperârit: quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſa dubium facere poſſet? ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur

hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo, atque pueritiæ diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam, profectus eſt, qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris; ineunte adoleſcentiâ maximi ipſe exercitûs imperator: qui ſæpius cum hoſte conflixit, quàm quiſquam cum inimico concertavit; plura bella geſſit, quàm cæteri legerunt; plures provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris, non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis; non offenſionibus belli, ſed victoriis; non ſtipendiis, ſed triumphis, eſt traducta. Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum; varia & diverſa genera, & bellorum, & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit. Jam verò virtuti Cn. Pompeii quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Non enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo; quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor L. Sulla hujus virtute & conſilio confeſſus eſt liberatam: teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii explica-

vit:

vit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione patefactum est: testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hostes ab hoc superatos prostratósque conspexit: testis est iterum & sæpiùs Italia, quæ cùm servili bello tetro periculosóque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultûm: testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes; denique maria omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis negavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret? cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divisum, atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab hominibus imperatoribus, uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse: cum exercitus nostri Brundusio nunquam, nisi

summâ

ſummâ hieme, tranſmiſerint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi Romani redempti ſint? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cùm duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas urbes, innumerabiléſque alias, captas eſſe commemorem; cùm veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtate ſciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ, celeberrimum, atque pleniſſimum navium, inſpectante prætore à prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, à prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. querar; cùm prope inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui Conſul populi Romani præpoſitus eſſet, à prædonibus capta atque cppreſſa eſt. Prôh dii immortales, tantáne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipub. potuit, ut vos, qui modò ante oſtium Tyberinum claſſem hoſtium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani oſtium prædonum navem eſſe audiatis? Atque hæc quâ celeritate geſta ſint, quanquam videtis; tamen à me in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut conſequendi quæſtûs ſtudio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum claſſe venit, nondum tempeſtivo ad navigandum mari: atque hæc tria frumentaria ſubſidia reipubl. firmiſſimis præſidiis claſſibúſque munivit. Indè ſe, cùm in Italiam

liam recepisset, duabus Hispaniis, & Galliâ Cisalpinâ, præsidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis classibus firmissimisq; præsidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundusio profectus est, unde quinquagessimo die totam ad imperium populi Romani Siciliam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cùm ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidésque imperavit. Ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longe latéque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere suscepit, mediâ æstate confecit. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulò antè commemorare cœperam? quantæ atque quàm multæ sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ comitésque virtutis. Ac primum quantâ innocentiâ debent esse imperatores! quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ! quantâ fide! quantâ felicitate! quanto ingenio! quantâ humanitate! quæ breviter, qualia sunt in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quiritès, sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese, cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republ. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromp-

depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem, provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui antè de ſe voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocumque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hoſce annos in Italia per agros atque opida civium Romanorum noſtri imperatores fecerunt, recordamini: tum faciliùs ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrùm plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium urbes, an Hibernis ſociorum civitates eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſeipſum non continet, neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult. Hinc miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitûs, ſed nè veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones ac literæ perferuntur: non modò, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur; ſed nè cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali ſit temperantiâ, conſiderate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem curſum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas

ter-

terras pertulerunt, sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardârunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem; postremò, signa & tabulas cæteráque ornamenta Græcorum opidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille nè visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cœlo delapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac quondam abstinentiâ: quod jam nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum cùm hac temperantiâ magistratus habebamus, servire populo Romano quàm imperare aliis maluisse. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognovistis. Eidem verò ejus inter socios quantum existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse judicârint? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu sit, utrùm hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint:. Et quisquam dubitavit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit; qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam

am auctoritas multum in bellis quoque administrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris, existiment, quis ignorat? cùm sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia fecistis? An verò ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit; cùm universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus confici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè utilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe & nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam verò acceptâ in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè invitus admonui; cùm socii pertimuissent, hostium opes animique crevissent, cùm satis firmum præsidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus

tus & Mithridatem inſolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Aſiæ retardavit. Et quiſquam dubitabit, quid virtute perfecturus ſit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu ſocios & vectigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomine ac rumore defenderit? Agè verò, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud hoſtes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis támque diverſis, tam brevi tempore, omnes unà huic ſe dediderunt? quod Cretenſium legati, cùm in eorum inſula noſtra imperator exercitúſque eſſet, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique ſe omnes Cretenſium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipſe Mithridates nonne ad eundum Cn. Pompeium legatum uſque in Hiſpaniam miſit; cúmque Pompeius legatum ſemper judicavit; ii, quibus ſemper erat moleſtum ad eum potiſſimum eſſe miſſum, ſpeculatorem quàm legatum judicare maluerunt? Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis magniſque veſtris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis. Reliquum eſt, ut de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe & commemorare de altero poſſumus, ſicut equum eſt homini de poteſtate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non ſolùm propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imperia, mandata atque exercitus eſſe commiſſos. Fuit enim profectò quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas

rendas, divinitùs adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, de quo nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur: nè aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantáque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperârint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatésque obsecundârint. Hoc brevissimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causâ, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ità necessarium sit, ut negligi non possit: ità magnum sit, ut accuratissimè sit administrandum, & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quod si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cùm ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid exspectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summâ cum

salute

ſalute reipublicæ commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus? at enim vir clariſſimus reip. & veſtris beneficiis ampliſſimis affectus, Q. Catulus, itemque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q Hortenſius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuiſſe & valere oportere confiteor: ſed in hac cauſa, tametſi cognoſcitis auctoritates contrarias fortiſſimorum virorum & clariſſimorum; tamen omiſſis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere poſſumus veritatem; atque hoc faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe concedunt, & neceſſarium bellum eſſe, & magnum, & in uno Cn. Pompeio ſumma eſſe omnia. Quid igitur ait Hortenſius? ſi uni omnia tribuenda ſunt, unum digniſſimum eſſe Pompeium: ſed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obſolevit jam iſta oratio, re multò magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortenſi, multa, pro tua ſumma copia, ac ſingulari facultate dicendi, & in ſenatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornateque dixiſti, cum is de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem promulgâſſet; & ex hoc ipſo loco permulta idem contra legem verba feciſti. Quid tum, per deos immortales ſi plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipſius populi Romani ſalus & vera cauſa valuiſſet; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium eſſe hoc videbatur, cum populi Romani, legati, prætores, quæſtoréſque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, & privato et publico, prohibebamur? cum ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam

publicam jam obire poſſemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Athenienſium, quæ ſatis latè quondam mare tenuiſſe dicitur; non Carthaginienſium, qui permultum claſſe maritimiſque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis & gloria remanſit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus uſque ad noſtram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magna ac multò maxima parte, non modò utilitatis, ſed dignitatis atque imperii, caruit. Nos quorum majores Antiochum regem claſſe Perſenque ſuperarunt, omnibúſque navalibus pugnis Carthaginienſes homines in maritimis rebus exercitatiſſimos paratiſſimóſque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus, tum, cum inſula Delos, tam procul à nobis in Ægæo mari poſita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat: iidem non modò Provinciis, atque oris Italiæ maritimis, at portubus noſtris, ſed etiam Appiâ jam viâ carebamus; & his temporibus non pudebat magiſtratus populi Romani in hunc ipſum locum aſcendere; cùm eum vobis majores veſtri exuviis nauticis & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem ſententiâ,

tiâ, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miſeriâ ac turpitudine liberavit; ſed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe adhuc: Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique? (id quod eſt verius) nè legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac poſtulanti? Utrùm ille, qui poſtulat legatum ad tantum Bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cum cæteri ad expilandos ſocios, diripiendáſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint; an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus? an Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? de quo legando ſpero Conſules ad Senatum relaturos: qui ſi dubitabunt, aut gravabantur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, veſtrum jus beneficiumque defendam: neque præter interceſſionem, quidquam audiam, de quâ (ut arbitror) iſti ipſi qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, conſiderabunt. Meâ quidem ſententiâ, Quirites, unus

nus

nus A. Gabinius, belli martimi rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur: propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum ſuſceptumque confecit. Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate & ſententia dicendum eſſe videatur: qui cùm ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, ſi quid de eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri? cepit magnum ſuæ virtùtis fructum, ac dignitatis, cùm omnes prope unâ voce in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non, & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. Sed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quòd quò minùs certa eſt hominum ac minùs diuturna vita, hoc magis reſp. dum per deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vitâ atque virtute. Etenim nihil novi fiat contra exempla atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco, majores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello utilitati paruiſſe: ſemper ad novos caſus temporum novorum, conſiliorum rationes accommodâſſe; non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas; non commemorabo, nuper ita vobis patribúſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret: in ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtituti nihil vult Q. Catulus, quàm multa ſint nova ſummáque, Catuli voluntate, conſtituta, recordamini. Quid tam novum, quem

adoleſcen-

adoleſcentulum privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit: Huic præeſſe? præfuit: Rem optimè ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus à ſenatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea adminiſtrandum? Fuit in his Provinciis ſingulari innocentiâ, gravitate, virtute: bellum in Africâ maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit; ſed etiam ſtudio omni viſendam putavit. Quid tam inuſitatum, quàm ut, cùm duo Conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimúmq; pro Conſule mitteretur? miſſus eſt. Quo quidem tempore, cùm eſſet non nemo in Senatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro Conſule; L. Philippus dixiſſe dicitur, non ſe illum ſuâ ſententiâ pro Conſule ſed pro Conſulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum Conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulari, quàm ut ex Senatûs conſulto legibus ſolutus, Conſul antè fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum

num auctoritate. Quare videant, ne ſit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe, veſtrum ab illis de eodem homine judicium populique Rom. authoritatem improbari; præſertim cùm jam ſuo jure populus Rom. in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere; propterea quòd iſtis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc ſi vos temere feciſtis, & reip. parùm conſuluiſtis; rectè iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur: ſin autem vos plus tum in republica vidiſtis; vos, his repugnantibus, per voſmet ipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis: ut aliquando iſti principes, & ſibi, & cæteris, pop. Rom. univerſi auctoritati parendum eſſe, fateantur. Atque in hoc bello Aſiatico, & regio, non ſolùm militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompeio ſingularis, ſed aliæ quoque virtutes animi, multæ & magnæ requiruntur. Difficile eſt, in Aſia, Cilicia, Lycia, Syria, regniſque exterarum nationum, ità verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoſte ac de laude cogitet deinde, etiamſi qui ſunt pudore ac temperantiâ moderatiores; tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio ſimus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio miſimus injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? urbes jam locupletes, ac copioſæ, requiruntur, quibus cauſa belli propter diripiendi cupidita-

pidita-

piditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo & Q. Hortenſio diſputarem, ſummis & clariſſimis viris. Noverunt enim ſociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis? an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos ac ſpiritus capere poſſit? Quare, etiamſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur? tamen niſi erit idem, qui ſe à pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazâque, regia, manus oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum regiúmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit; ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur; Ora maritima, Quirites, C. Pompeium, non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſivit. Videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos, neque eos quidquam aliam aſſequi claſſium nomine, niſi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus, proficiſcantur, ignoranti vidilicet iſti, qui ac unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur. Quaſi verò Cn. Pompeium non cum ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum eſſe videamus! Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus ſit, quem ſocii in urbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quod ſi auctoritatis hanc cauſam, Quirites, confirmandam putatis: eſt vobis auctor vir bellorum

omnium, maximarum rerum peritiſſimus, P. Servilius, cujus tantæ res geſtæ terrâ marique exſtiterunt, ut cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat: eſt C. Curio, ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio & prudentiâ præditus: eſt Cn. Lentulus in quo omnes pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis: eſt C. Caſſius integritate, virtute, conſtantia ſingulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur. Quæ cùm ità ſint, C. Manili, primum iſtam tuam & legem, & voluntatem, & ſententiam laudo, vehementiſſiméque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in ſententia; neve cujusquam vim aut minas pertimeſcas. Primum in te ſatis eſſe animi conſtantiæque arbitror, deinde, cùm tantam multitudinem, cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoria, quidquid auctoritare, fide, conſtantia poſſum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Romano, polliceor & defero; teſtórque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco templóque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quo mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram:

ram: propterea quod pericula facilè, ut hominem præſtare oportet, innocentiâ tecti pellemus: honores autem, neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſimâ ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur. Quamobrem, quidquid in hac causâ mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ causâ ſuſcepiſſe confirmo: tantùmque abeſt ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates, partim obſcuras, partim apertas, intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles ſuſcepiſſe. Sed ego, me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

ORATIO XII.

Quæ eſt pro

T. ANNIO MILONE.

Argumentum.

Titus Annius Milo, *civis Romanus, ſibi infeſtiſſimum, & infeliciſſimum Romanum civem* P. Clodium *habuit: multæque inter hos duos altercationes in Republica ſæpè fuerunt. Præcipue vero, cum* Milo *Conſulatum illius anni peteret, cujus anni Præturam* P. Clodius *adſectabat, adeo irâ & odio motus fuit, ut* Milonis *competitores*

modis omnibus quibus posset juvaret, ad hoc, ut Milone repulso, eum Consulatum alii consequerentur. Nam, ut dicit Cicero, non potuit abuti Præturâ, ut cupiebat, Consule inimico suo Milone, qui ejus furores, & rabiem compressisset. Itaque summo studio nitebatur, ut Milo eo anno Consul non fieret; quod, videns se ullo modo obtinere non posse, sed Milonem opinione omnium Consulem esse futurum, statuit, si Ciceroni credimus, Milonem ipsum occidere, & ità res gesta fuit. Clodius enim ex urbe recessit, antequam Milo, & ad quandam suam villam accessit in Albanum, unde vesperi rediens versùs Romam, obviavit Miloni in via: ibat enim Lanubium, sive [ut quidem textus habent] Lavinium Milo ad prodendum ibi flaminem, nam erat illius loci dictator. Et ibat Milo penulatus in rheda cum uxore, ancillis, & pueris. Veniebat Clodius expeditus in equo, cum electa manu virorum. Itaque inter eos ante fundum Clodii, in via scilicet Appia, Congressio facta fuit, ut dicit Cicero, factoque in Milonem impetu à Clodianis & in illo certamine fuit Clodius interfectus. Ob quam cædem accusatus est Milo, & à fautoribus Clodii expetuntur ab eo pœnæ debitæ, quia contra leges hominem interfecerit. Milo non negebat occidisse: Sed jure se occidisse dicebat. Decrevitque Pompeius ut de morte Clodii quæreretur. Quare ab eo ex cunctis ordinibus electi sunt judices qui in hac causa judicarent. Pompeiùsque ipse armatis cohortibus forum complevit, nè fortè in tanto judicio ulli populares motus exurgerent. Cicero ergò Milonis amicissimus, inimicissimus Clodii, pro Milone hanc Orationem habuit insignem atque notabilem, & summo artificio singularem.

Etsi

ETſi vereor, judices, nè turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere, incipientem timere; miniméque deceat, cùm T. Annius Milo ipſe magis de reipublicæ ſalute, quàm de ſua perturbetur, me ad ejus cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe: tamen hæc novi, judicii nova forma terret oculos, qui, quocunque inciderint, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem judiciorum, minimè vident. Non enim coronâ conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat: non uſitatâ frequentiâ ſtipati ſumus. Nam illa præſidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata ſunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid; ut in foro & in judicio. Quamquam præſidiis ſalutaribus & neceſſariis ſepti ſumus: tamen, ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. Quæ ſi oppoſita Miloni putarem; cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem oratori locum eſſe. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeii, ſapientiſſimi & juſtiſſimi viri, conſilium: qui profectò nec juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eundem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicâ armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denunciant: néque ſolùm, ut quieto, ſed etiam, ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modò defenſioni meæ, verum etiam ſilentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem eſt civium, tota noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undeque intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori aſpici poteſt, & hujus exitum judicii exſpectantes, non

cùm virtuti Milonis favet, tum de ſe, de patriâ, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus eſt adverſum infeſtúmque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui heſternâ etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis, quorum clamor, ſi quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoréſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſſe animis, judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi unquam de bonis & fortibus viris, ſi unquam de bene-meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit, ſi denique unquam locus ampliſſimorum ordinum dilectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis ſæpe ſignificâſſent, re & ſententiis declararent: hoc profectò tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrùm nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus, an diu vexari à perditiſſimis civibus, aliquando per vos ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laborioſius? quid magis ſollicitum, magìs exercitum, dici, aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum exitiorum carere non poſſumus. Et quidem cæteras tempeſtates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quod ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio verò, & in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, unquam exiſtimavi ſpem ullam eſſe habituros Milonis inimicos, ad ejus non ſalutem modò exſtinguendam, ſed etiam gloriam

gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebus omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas; nec deprecaturi sumus ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati assignetis: sed, si illius insidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obsecrabo obtestabórque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impunè liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propriæ nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in Senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, & in concione ab improbis, etiam paulo antè ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant, nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri: qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm suâ manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negare solere omnino esse factum; aut recte ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimetis dementem P. Africanum fuisse, qui cùm à C. Carbone tribuno plebis in concione seditiose interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servi-

lius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me Conſule, Senatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, judices, non ſine cauſa fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris ulciſcendi causâ matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolùm humana, ſed etiam deæ ſapientiſſimæ ſententiâ liberatum. Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, ſi telo defenderit, interfici impunè voluerunt: quis eſt, qui, quoquo modo qui interfectus ſit puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus? Atqui, ſi tempus eſt ullum, jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certè illud eſt non modo juſtum, verùm etiam neceſſarium, cùm vivis illata defenditur. Pudicitiam, cùm eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat: facere enim probus adoleſcens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir ſummus ſcelere ſolutum periculo liberavit. Inſidiatori verò, & latroni, quæ poteſt afferri injuſta nex? Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt enim hæc, judices, non ſcripta, ſed nata lex, quam non didiſcimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus; ut, ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet, omnia honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. *Silent* enim *leges inter arma*, nec ſe exſpectari jubent, cum ei, qui exſpectare velit, antè

injusta pœna luenda sit, quàm justa repetenda. Etsi persapienter, & quodammodo tacitè, dat ipsa lex potestatem defendendi: quæ non modò hominem occîdi, sed esse cum telo hominis occidendi causâ vetat: ut, cum causa non telum quæreretur, qui sui defendendi causâ, telo esset usus, non hominis occidendi causâ, habuisse telum, judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis sæpissime dicitur, Cædem, quâ P. Clodius occisus est, Senatum judicâsse contra rempublicam esse factam. Illam verò Senatus non sententiis suis solùm, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in Senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo Senatu quatuor, ad summum quinque, sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cum diceret, Senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potiùs, quam propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ità sanè, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen Senatus constituendam putavit: erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum Senatui mors P. Clo-

dii afferebat, ut nova quæſtio conſtitueretur. Cujus enim Senatui de illo inceſto ſtupro judicium decernendi poteſtas eſſet erepta, de ejus interitu quis poteſt credere Senatum judicium novum conſtituendum putâſſe? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempublicam Senatus factam eſſe decrevit? quia nulla vis unquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter cives non contra rempublicam. Non enim eſt ulla defenſio contra vim unquam optanda; ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiamſi è republica, rempublicam tamen non vulnerârunt. Itaque ego ipſe decrevi, cùm cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum qui ſe defendiſſet, contra rempublicam feciſſe: ſed, cùm ineſſet in re vis, & inſidiæ, crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quod ſi per furioſum illum tribunum Senatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet: novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre: ſic reliqua auctoritas Senatus, emptâ interceſſione, ſublata eſt. At enim Cn. Pompeius rogatione ſuâ & de re, & de cauſa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet, in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. Quid porrò quærendum eſt; factúmne ſit? at conſtat. A quo? at patet: vidit etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe: quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum qui fateretur cùm videret nos fateri, neque quæri unquam

unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quàm illam tristem, dedisset. Mihi verò Cn. Pomp. non modò nihil gravius contra Milonem judicâsse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oportet. Nam, qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profectò, quod sua sponte fecit P. nè Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir; Senatûs propugnator, atque illis quidem temporibus penè patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à Senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cùm P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata! quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus nè necessariam quidem exspectatam esse mortem? num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. Quid ità? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur, intersit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum; mors quidem illata per scelus iisdem pœnis teneatur & legibus, nisi fortè magis erat parricida, si quis Consularem patrem, quam si quis humilem necaverit; aut eò mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur: perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non quâ populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cùm ornatissimum equitem Romanum, M. Papirium occidisset,

occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in ſuis monumentis equitum Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honeſti atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebrò uſurpatur, poſteaquam latronis & parricidæ ſanguine imbuta eſt. Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocaret. Extorta eſt confitendi ſica de manibus. Caruit foro poſtea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico: januâ ſe, ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa cauſa ſumma omnia fuerunt. inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitibatur ſalus civitatis eo porrò reipublicæ tempore, quo ſi unus ille occidiſſet, non hæc ſolum civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. Niſi fortè, quia perfecta res non eſt, non fuit punienda. Perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfectâ; ſed puniendum certè nihilominus. Quoties ipſe, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi; ex quibus ſi me non mea vel reipublicæ fortuna ſervâſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet? Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompeium, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt: luget Senatus: mœret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ, agri denique

nique ipsi tam beneficum, tam salutárem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & altâ quâdam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem: in communi omnium lætitia, si etiam ipse gauderet, timuit, nè videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit. Sed illud maximè; quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupîsset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non possunt; propterea quod consuetudines victûs non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum multis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod verò te, Cn. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex Consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quàm contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, (ut aliquando ad causam crimenque veniamus) si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter ac nos vellemus, à Senatu judicatum est; & lator ipse

legis,

legis, cùm esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit; & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc justè sapientérque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit: quod quò facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cùm statuisset omni scelere in prætura vexare rempubl' videretque ità tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret: subitò reliquit annum suum, seq; in annum proximum transtulit, non religione aliquâ, sed ut haberet, quod ipse dicebat ad præturam gerendam, hoc est, ad evertandam rempublicam plenum annum, atque integrum. Occurebat, mancam, ac debilem præturam suam futuram, Consule Milone: eum porrò summo consensu populi Romani Consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ità totam ut petitionem ipse solus etiam, invitis illis, gubernaret. Tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret, convocabat tribus: se interponebat: coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium. Quantò ille plura miscebat, tantò hic magis indies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum Consulem, idque intellexit, non solùm sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palàm agere cœpit, & apertè dicere occidendum Milonem. Servos agrestes, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat,

Etru-

Etruriamq; vexârat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obſcura. Etenim palàm dictitabat, Conſulatum Miloni eripi non poſſe, vitam poſſe. Significavit hoc ſæpe in Senatu, dixit in concione. Quin etiam Favonio fortiſſimo viro, quærenti ex eo, quâ ſpe fureret Milone vivo: reſpondit, triduo illum, ad ſummum quatriduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit. Interim cùm ſciret Clodius, (neque enim erat difficile ſcire) iter ſolemne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII Cal. Feb. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma ſubitò ipſe profectus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret, atque ità profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum tempuſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet. Milo autem cum in Senatu fuiſſet eo die, quo ad Senatus dimiſſus eſt, domum venit: calceos & veſtimenta mutavit: pauliſper, dum ſe uxor (ut fit) comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt id temporis, cùm jam Clodius (ſiquidem eo die Romam venturus erat) redire potuiſſet. Obviam fit ei Clodius, expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut ſolebat ſine uxore, quod nunquam ferè: cùm hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparâſſet, cum uxore veheretur in rheda penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorúmque comitatu. Fit obviàm Clodio ante fundum ejus horâ ferè undecimâ, aut non multò ſecus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore

riore impetum : adversi rhedarium occîdunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset, séque acri animo defenderet : illi, quierant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant : ex quibus qui animo fideli in dominum erant & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonémque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ità esse putarent, fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposuit, ità gesta sunt, judices : insidiator superatus, vi victa vis, vel potiùs oppressa virtute audacia est: Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil quid vos, nihil quid omnes boni : nihil sanè id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut nè se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam vósque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent : non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ità putâsset, certè optabilius Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrûm

ſtrûm ità ſentit, illud jam in judicium venit, non, occiſúſne ſit, quod fatemur; ſed jure, an injuriâ: quod multis antea in cauſis jam quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: id eſt, quod Senatus contra rempublicam factum eſſe judicavit: ab utro factæ ſint, incertum eſt: de hoc igitur latum eſt, ut quæreretur. Ità & Senatus rem, non hominem notavit, & Pompeius de jure, non de facto quæſtionem tulit: Num quid igitur aliud in judicium venit, niſi uter utri inſidias fecerit? profectò nihil. Si hic illi, ut nè ſit impune: ille huic; tum nos ſcelere ſolvamur. Quonam igitur pacto probari poteſt, inſidias Miloni feciſſe Clodium? ſatis eſt quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei cauſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas utilitates fuiſſe. Itaque illud Caſſianum, *Cui bono fuerit*, in his perſonis valeat, etſi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc aſſequebatur, non modò ut prætor eſſet, non eo Conſule, quo ſceleris nihil facere poſſet ſed etiam ut, his Conſulibus, prætor eſſet, quibus ſi non adjuvantibus, at conniventibus certè ſperâſſet ſe poſſe rempublicam eludere in illis ſuis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut illi ratiocinabantur, nec, ſi cuperent, reprimere poſſent, cum tantum beneficium ei ſe debere arbitrarentur: &, ſi vellent fortaſſe, vix poſſent frangere hominis ſceleratiſſimi coroboratam jam vetuſtate audaciam. An verò, judices, vos ſoli ignoratis? vos hoſpites in hac urbe verſamini? veſtræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges (ſi leges nominandæ ſunt, ac non faces urbis, & peſtes reipublicæ) fuerit impoſiturus nobis omnibus

nibus, atque inusturus? Exhibe quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse è domo, & ex mediis armis, turbáque nocturnâ, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum indè munus, atque instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et aspexit me quidem illis oculis, quibus tum solebat, cùm omnia omnibus minabatur; movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putes tibi, cujus tu inimicissimum multò crudeliùs etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo: tu in publicum ejecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, Pompâ, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessariò fecisti; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam laudare non possum, irasci certè non debeo, P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum motu proponi solitam esse videbatis: nisi essetis Consul, qui eam auderet possetque confringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At * non P. Clodio mortuo, usitatis jam rebus obnitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit: vos adepti estis, nè quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem Consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis Consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modò igitur nihil prodest,

deſt, ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. Quid, ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone; ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam ſuæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus; ille erat ut odiſſet primum defenſorem ſalutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum: poſtremò etiam accuſatorem ſuum, reus enim Milonis lege Plotiâ fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium ipſius, & in homine injuſto, quàm etiam juſtum eſſe? Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius conſuetudóque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò, judices? cum mœrentibus vobis urbe ceſſi: non ſervos, non arma, non vim intentavit? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat; multam irrogârat? actionem perduellionis intenderat: & mihi, judices, in cauſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima, etiam judicium timendum fuit? ſervorum, & egentium civium, & facinoroſorum armis, meos cives, meis conſiliis periculiſque ſervatos, pro me objici nolui: Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum reipublicæ, pæne interfici ſervorum manu, cùm mihi adeſſet: quâ in turba C. Vibienus Senator, vir optimus, cum hoc cùm eſſet unà, ità eſt multatus, ut vitam amiſerit. Itaque, quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompeio

peio

peio eſt: hæc iſtam Appiam viam monumentum ſui nominis nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me: nuper quidem, ut ſcitis, me ad regiam pæne confecit. Quid ſimile Milonis? cujus vis omnis hæc ſemper fuit, nè P. Clodius, cùm in judicem detrahi non poſſet, vi oppreſſam civitatem teneret. Quem ſi interficere voluiſſet, quantæ, quoties occaſiones, quàm præclare fuerunt? potuitne, cùm domum, ac deos penates ſuos, illo oppugnante, defenderet, jure ſe ulciſci? potuitne, cive egregio & viro fortiſſimo P. Sextio collegâ ſuo vulnerato? potuitne Fabricio viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulſo crudeliſſimâ in foro cæde factâ? potuitne L. Cæcilii juſtiſſimi fortiſſimique prætoris oppugnatâ domo? potuitne illo die, cùm eſt lata lex de me; cùm totius Italiæ concurſus, quem mea ſalus concitârat, facti illius gloriam libens agnoviſſet, ut, etiam ſi id Milo feciſſet, cuncta civitas eam laudem pro ſua vendicaret? Atqui erat id temporis clariſſimus & fortiſſimus Conſul inimicus Clodio, P. Lentulus ultor ſceleris illius, propugnator Senatus, defenſor veſtræ voluntatis, patronus illius publici conſensûs, reſtitutor ſalutis meæ; ſeptem prætores, octo tribuni plebis, illius adverſarii, defenſores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei riditûs, illius hoſtis: cujus ſententiam Senatus omnis de ſalute mea graviſſimam & ornatiſſimam ſecutus eſt: qui populum Romanum cohortatus eſt: qui cùm de me decretum Capuæ feciſſet, ipſe cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant deſiderio mei: quem qui tum interemiſſet, non de impunitate ejus, ſed de præmiis cogitaretur.

cogitaretur. Tamen ſe Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid, Privato Milone, & reo ad populum, accuſante P. Clodio, cùm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus eſt, quæ tum non modò occaſio, ſed etiam cauſa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cum M. Antonius ſummam ſpem ſalutis bonis omnibus attuliſſet, graviſſimamque adoleſcens nobiliſſimus reipublicæ partem fortiſſime ſuſcepiſſet, atque illam belluam judicii láqueos declinantem jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cùm ſe ille fugiens in ſcalarum tenebris abdidiſſet: magnum Miloni fuit conficere illam peſtem nullâ ſuâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloriâ? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cum ille vi in ſepta irruiſſet, gladios diſtringendos, lapides jaciendos curâſſet, deinde ſubitò, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis ut Miloni uti virtute ſuâ liceret? Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non eſt auſus: hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præſertim, judices, cum honoris ampliſſimi contentio & dies comitiorum ſubeſſet: quo quidem tempore (ſcio enim quàm timida ſit ambitio, quantáque & quàm ſollicita cupiditas Conſulatûs) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, ſed etiam quæ obſcurè cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falſam perhorreſcimus: ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos ſenſúſque civium; qui non modo improbitati iraſcuntur candi-

datorum

datorum, ſed etiam in recte-factis ſæpe faſtidiunt. Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens, & confitens, ad illa auguſta centurianum auſpicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm idem in Clodio non dubitandum, qui ſe, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid quod caput audaciæ eſt, judices: quis ignorat, *Maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem?* in utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus eſt facti aut præclari, aut certè neceſſarii? an in Clodio, qui ità judicia pœnámque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? te, Q. Petilli, appello optimum, & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices: vos ex M. Favonio audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo: poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cum ille non dubitaret apperire quid cogitaret; vos poteſtis dubitare quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia nôſſe, negotii nihil erat: vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt die. Itaque antevertit, at quo die? quo ut antè dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergò illi nè cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni nulla facultas manendi, exeundi non cauſa ſolùm, ſed etiam neceſſitas fuit. Qui, ſi ut ille ſcivit Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo nè ſuſpicari quidem potuit. Primum

num quæro, qui ſcire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium, niſi T. Patinam familiariſſimum ſuum rogâſſet? ſcire potuit illo ipſo die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe: ſed erant permulti alii, ex quibus id facillimè ſcire poſſet: omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? quæſierit ſane. Videte quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit. Lege teſtimonia teſtium veſtrorum dixit, C. Caſſinius, cognomento Scola, Interamnis, familiaris meus & idem comes P. Clodii, cujus jam pridam teſtimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe: ſed ſubitò ei eſſe nunciatum, Cyrum architectum eſſe mortuum. Itaque Romam repente conſtituiſſe proficiſci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primùm certè liberatur. Milo: non eo conſilio profectus eſt, ut inſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum agam negotium) ſcitis, judices, fuiſſe qui in hac rogatione ſuadendâ dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem ac ſicarium abjecti homines & perditi deſcribebant. Jacent ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, niſi de Cyro auditum eſſet, rediturum fuiſſe. Reſpiravi: liberatus ſum: non vereor, nè, quod nè ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitâſſe. Nunc perſequar cætera. Nam occurret illud: nè Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſiquidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet. Video enim

enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciâſſe, non id nunciâſſe, ſed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem? Unà fui, teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio? teſtamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me ſcripſerat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie horâ decimâ ei nunciabatur? Age, ſit ità factum: quæ cauſa, cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat feſtinationem? quod hæres erat? primùm erat nihil car properato opus eſſet: deinde ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod eâ nocte conſequi poſſet, amitteret autem ſi poſtridie manè Romam veniſſet? atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit; ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum, atque exſpectandum fuit noctu, invidioſo & pleno latronum in loco occidiſſet: nemo ei neganti non crediſſet: quem eſſe omnes ſalvum etiam confitentem volunt. Suſtinuiſſet hoc crimen primùm ipſe ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicâſſet, neque cæca vox oſtendiſſet Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certè Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod niſi ſciret illum Milo Ariciæ fuiſſet, ſuſpicari tamen debuit, eum, etiamſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret, diverſurum. Cur neque antè occurrit, nè in villa reſideret; nec eo in loco ſubſedit quo ille noctu venturus eſſet; Video adhuc

conſtare

conſtare omnia, judices: Miloni etiam utile fuiſſe, Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis fuiſſe: odium illius in hunc acerbiſſimum; in illum hujus nullum: conſuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantùm in repellenda: mortem ab illo denunciatam palàm Miloni, & prædicatam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuiſſe: hujus iter neceſſarium; illius etiam potius alienum: hunc præ ſe tuliſſe illo die Româ exiturum; illum eo die ſe diſſimulâſſe rediturum: hunc nullius rei mutâſſe conſilium; illum cauſam mutandi conſilii finxiſſe: huic, ſi inſidiaretur, noctę prope urbem exſpectandum; illi, etiam ſi hunc non timeret, tamen acceſſum ad urbem nocturnum fuiſſe metuendum. Videamus nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, judices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum eſt? ante fundum Clodii: quo in fundo propter inſanias illas ſubſtructiones, facilè mille hominum verſabatur valentium. Atqui excelſo loco ſuperiorem ſe foro putabat Milo, & ob eam cauſam eum locum ad pugnam potiſſimùm delegerat. At in eo loco potiùs exſpectandum ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitârat. Res loquitur, judices, ipſa; quæ ſemper valet plurimum. Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis; tamen appareret, uter eſſet inſidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rheda penulatus, unà ſederet uxor. Quid horum non impeditiſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minùs promptum ad pugnam? cùm penulâ irretitus, rhedâ impeditus, uxore penè conſtrictus eſſet. Videte nunc,

illum primum egredientem è villa, ſubitò, Cur veſperis? quid neceſſe eſt tardè? qui convenit præſertim temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? ſciebat in Alſienſi eſſe procul inde. Villam ut perſpiceret? millies in ea fuerat. Quid ergò erat moræ & tergiverſationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age: nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum ſine ea; nunquam non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocunque ibat, etiam cùm in caſtra Etruſca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas ducebat, tum neminem, niſi ut virum à viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quanquam paratus in imparatos, Clodius tamen mulier inciderat in viros. Nec vero ſic erat nunquam non paratus Milo contra illum, ut non ſatis fere eſſet paratus. Semper ille, & quantum intereſſet P. Clodii ſe perire, & quanto illi odio eſſet & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam, & pæne addictam ſciebat, nunquam in periculum ſine præſidio & ſine cuſtodia provehebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem: qui ſæpe ſpoliantem jam & exultantem evertit & perculit ab abjecto. Adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cùm à tergo hoſtem interclusum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos irâ vitámque domini deſperantes, cùm incidiſſet, hæſit in his pœnis,

pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, nè indicaretur, nè dolorem perferre non possent, nè tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris, occideritne? occidit, jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæstio est, juris in judicio. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus: hoc quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miserit, si id potiùs quæris, quàm cur parùm amplis effecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato, dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solùm, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quàm quod propter eosdem, non sanguine & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculósque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis? Hic verò nihil habet in his malis quod minùs molestè ferat, quàm, etiamsi, quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis; quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius, unde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi severiùs? de servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proximè * deos accessit Clodius, propiùs quàm

rum, cùm ad ipſos penetrârat, cujus de morte tanquam de ceremoniis violatis quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum eſſe, & domini morte ipsâ triſtius. In reum de ſervis accuſatoris cum quæritur, verum inveniri poteſt? Age verò, quæ erat aut qualis quæſtio? heus, * ubi Buſcio, ubi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? fecit certa crux, nullas fecit: ſperata libertas. Quid hac quæſtione certius? ſubitò arepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui poſſit. Hi centum dies penès accuſatorem cùm fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hac quæſtione dici poteſt integriùs? quid incorruptiùs? Quod ſi nondum ſatis cernitis, cùm res ipſa tot tam claris argumentis ſigniſque luceat, purâ mente atque integrâ Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conſcientiâ exanimatum, Romam revertiſſe: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditûs ejus? qui ingreſſus in forum, ardente curiâ? quæ magnitudo animi? qui vultus? quæ oratio? Neque verò ſe populo ſolum, ſed etiam Senatui tradidit: neque Senatui modò, ſed etiam publicis præſidiis & armis: neque his tantum, verùm etiam ejus poteſtati, cui Senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiſerat. Cui ſe nunquam profectò tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret, præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiſerint; & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccârint.

cârint. Neque verò ſine ratione certâ, cauſa Milonis ſemper à Senatu probata eſt. Videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An verò obliti eſtis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis ſermones, & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam eſſe rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret, inimicum; arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putâſſe, ut æquo animo patriâ careret, cum ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet; non dubitaturum fortem virum, quin, cùm ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur; Erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives optimè de republica meritos, in quibus homines non modò res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur! Ergò illa falſa fuerunt, quæ certè vera exſtitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſtè verèque defendere. Quid? quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conſcientiam perculiſſent, ut ſuſtinuit, dii immortales! ſuſtinuit? imò verò ut contempſit; ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet! ſcutorum, gladiorum, frænorum, ſparorum, pilorúmque etiam multitudo deprehendi poſſe judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet

conducta domus: arma in villam Otriculanam devecta, Tiberi domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malcolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm, sed pænè credita: nec antè repudiata sunt, quàm quæsita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii; sed dicam, ut sentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quinetiam audiendus sit Popa Licinius nescio quis de Circo maximo, servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompeio conjurâsse, deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, nè indicaret. Pompeio in hortis nunciavit. Accessor in primis de amicorum sententia. Rem defert ad Senatum, non poteram in illius, mei, patriæque custodis, tantâ suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi Popæ: ebriosorum confessionem servorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solùm, quæ timenda erant, sed omnia, nè aliquid vos timeritis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium præstantissimâ virtute civem timidum suspicari: diligentiam, totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo Senatu nuper in Capitolio Senator invictus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè

ficta

ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello eâ voce, ut me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefariè aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta iuventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras, & labantes, ut eas his armis sanares, & confirmares, esse commissas. Quod si Miloni locus datus esset probâsset profecto tibi, ipse neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quàm te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tui gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperâsse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ità penitus insedisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: nè iste haud dubitans cessisset patria; is, qui ità natus est, & ità consuevit, te, Magne, tamen attestaretur; quod nunc etiam fa-

cit. Vide, quàm ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quàm vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates! Erit, erit illud profectò tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cum tu ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatus, (qui quàm crebrò accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium juris publici, moris majorum, rei denique publicæ periſſimum, cùm Senatus ei commiſerit, ut videret, nè quid reſpublica detrimenti caperet, (quo uno verſiculo ſatis armati ſemper Conſules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exſpectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret? ſatis judicatum eſt à Pompeio, falsò iſta conferri in Milonem, qui legem tulit, quâ, ut ego ſentio, Milonem abſolvi oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco atque in illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet, ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum quàm cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe, & more majorum, & ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam licere vobis quod ſentiatis, liberè judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, támque veſtri ſenſûs ignarus, atque expers, ut neſciam, quid de morte Clodii ſentiatis. De qua ſi jam nollem ità diluere crimen, ut dilui, tamen

impunè Miloni palàm clamare atque mentiri gloriosè liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui, annona levandâ, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gacchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores impleruntorbem terrarum nominis sui gloriâ: sed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo suo liberasset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis noblissimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus supplicio Senatus solennes religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cùm sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus, se, quæstionibus habitis, dixit comperîsse: eum, qui civem, quem Senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, demit; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, pluribus sedibus in foro factis, singulari virtute & gloriâ civem, domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recensionis tabulis publicis impressam extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullam civile jus, nulli possessionum termini, qui non calumniâ litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis, petebat: qui non solùm Etruscos (eos enim penitus contempserat) sed hunc Cn. Pompeium, virum fortissimum, atque optimum civem judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis & decempedis villas multorum hortósque peragra-

bat : qui janiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum : qui cum ab equite Romano, ſplendidiſſimo & forti viro, T. Pacanio, non impetrâſſet, ut inſulam in lacu pretio venderet, repentè lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta atque * arenam convexit ; Dominóque trans ripam inſpectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno : qui huic T. Furſanio (cui viro, dii immortales! quid enim de muliercula Sanctia ? quid de adoleſcente Apronio, dicam ? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furſanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantum popoſcerat, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum ; quâ invidiâ huic eſſet tali viro conflagrandum : qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fideliſſimâ gratiâ, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit ; qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modò veſtibulo privaret, ſed omni aditu & * limine. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur : etſi æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in ſuos irruebat, ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, & percalluerat, civitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre imperium, ſi id ille nactus eſſet ? Omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas. Vota enim feceratis, ut in eos ſe potius * mitteret quàm in veſtras poſſeſſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias, * pecunias dico ? à liberis medius fidius, ac conjugibus veſtris, nunquam ille effrænatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota omnibus, quæ tenentur : ſervorum exercitus

ercitus

ercitus illum in urbe conſcripturum fuiſſe, per quos totam rempublicam réſque privatas omnium poſſideret? Quamobrem, ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius. Adeſte, quæſo, atque audite, cives: P. Clodium interfeci: ejus ſurores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro & hac dextrâ à cervicibus veſtris repuli: per me unum * effectum eſt, ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: * Enimvero timendum, quonam modo id * factum ferret civitas. Nunc enim quis eſt, qui non probet? qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuiſſe, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affeciſſe, & dicat, & ſentiat? * Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia, indicare: multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices: ſpero, multa vos, liberòſque veſtros, in republica bona eſſe viſuros. In his ſingulis ità ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos viſuros fuiſſe. In ſpem maximam, & quemadmodum confido, veriſſimam, adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ſummo viro Conſule, concuſſâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis conſtitutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui, hoc P. Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent? Non timeo, judices, nè odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam veriùs. Etenim

etſi

etsi præcipuum esse debebat, tamen ità communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pænè æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, nè cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices, nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii, fingite animis. Liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ si possem efficere, ut Milonem absolvatis : sed ità si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis ? quonam modo ille vos vivus affecerat, qui mortuus inani cogitatione percussit ? quid ? si ipse Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac sapientiâ est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum ; si is, inquam, potuisset, ut, quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare : utrum putatis facturum fuisse ? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis : & de ejus nece lata quæstio est, qui si eâdem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergò interfector non esset etiam confitendo ab iis impetraturus, nè pœnam timeret, quos liberavisset ? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis ? quæ aliis in urbibus Græciæ ? quas res divinas talibus institutas viris ? quos cantus ? quæ carmina ? propè ad immortalitatem, & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi ; tanti sceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini ? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo,

animo, & libenter, se fecisse, libertatis omnium causâ: quod certè ei non confitendum modò fuisset, verùm etiam prædicandum. Etenim si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi verò gratius putat esse vobis, sui se capitis, quàm vestri ordinis defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos: sin factum nobis non probaretur? (quanquam qui poterat salus sua cuique non probare?) Sed tamen si minùs fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo semper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis; ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus, nam quæ mihi contribuenda laus esset ipsi, cùm tantum in Consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Propositâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo segniùs, rempublicam defendit, is vir verè putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene-meritos de republica cives: viri fortis, nè suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eâdem confessione T. Annius, quâ Ahala, quâ Nassica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ nosmetipsi: &, si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata tamen in gravi fortuna, conscientiâ suâ niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & vestra felicitas, & dii immortales

sibi

ſibi deberi putant. Nec verò quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim cœleſtem exiſtimat, numénve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli & ſignorum motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id, quod maximum eſt, majorum ſapientia; qui ſacra, qui ceremonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſimè coluerunt, & nobis ſuis poſteris prodiderunt. Eſt, eſt profectò illa vis: neque in his corporibus atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclara motu niſi fortè idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur; perinde quaſi noſtram ipſam mentem, quâ ſapimus, quâ providemus, quâ hæc ipſa agimus, ac dicimus, videre aut planè qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit? quæ illam Perniciem extinxit ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare ferróque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, nè mediocri quidem, judices, deorum immortalium curâ, res illa perfecta: religiones mehercule ipſæ, aræque, cùm illam belluam cadere viderunt, commoviſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe. Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obteſtor, vóſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: túque, ex tuo edito monte, Latialis, ſancte Jupiter, cujus ille lucus, nemora, fi-

néſque

néſque ſæpe omni nefario ſtupro & ſcelere maculârat, aliquando, ad eum puniendum oculos aperuiſti : vobis illi, vobis veſtro in conſpectu ſeræ, ſed juſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt. Niſi fortè hoc etiam caſu factum eſſe dicimus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sexti Galli, in primis honeſti & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cùm prælium commiſiſſet, primùm illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret : ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu, ſine ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur, etiam abjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum viorum formas illi teterrimo patricîdæ aliquid decoris afferre ; neque ullo in loco potiùs mortem ejus lacerari, quàm in quo vita eſſet damnata. Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret & pateretur : polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones : Senatûs graviſſima decreta perfregerat : pecuniâ ſe palàm à judicibus redemerat : vexârat in tribunatu Senatum : omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat . me partiâ expluerat ; bona diripuerat, domum incenderat, liberos, conjugem meam vexaverat : Cneo Pompeio nefarium bellum indixerat : magiſtratuum privatorúmque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat : vaſtârat Etruriam : multos ſedibus ac fortunis ejecerat : inſtabat, urgebat : capere ejus amentiam civitas, Italia,

lia,

lia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent: nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamâſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, illum præter Milonem ipſum, qui poterat obſtare: Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam, ſuam potentiam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Milo unus urgebat. Hic, dii immortales, ut ſuprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioſo, ut huic faceret inſidias: aliter perire peſtis illa non potuit. Nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. Nec cum ſolebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An Conſules in prætore coercendo fortes fuiſſent? primùm, Milone occiſo, habuiſſet ſuos Conſules. Deinde, quis in eo prætore Conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum Conſularem, crudeliſſimè necatum eſſe meminiſſet? omnia poſſideret, teneret lege novâ, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremò, niſi eum, dii imortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille Prætor, ille verò Conſul, ſi modò hæc templa atque ipſa mœnia ſtare, eo vivo, tamdiu, & Conſulatum ejus exſpectare potuiſſent, ille denique vivus, mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sext. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem

ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperitâ, (quanquam esset miserum idipsum) sed ab uno, qui, cùm tantùm ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimùm abjecit, ut eam mortuus incenderet, quàm vivus everterat, & sunt qui de via Appia quærantur, taceant de curia: Ecquando ab eo spirante forum potuisset defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi verò sustinuistis eos, qui cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitârunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cùm audiretur silentio M. Cælius tribunus plebis, vir fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati & auctoritati Senatûs deditus, & in hac Milonis sive invidiâ, sive fortunâ, singulari, divinâ, & incredibili fide. Sed jam satis multa de causa, extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat? nisi ut orem, obtestérque vos, Judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco. Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atque haud scio, an multò etiam sit adjuvandus magis. Etenim, si in gladiatoris pugnis, & infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos, & supplices, & ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes, servare cupimus, eorúmque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant:

quanto

quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemùs? Me quidem, judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſiduè,& quibus interſum quotidie: Valeant, inquit, valeant cives mei: ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihique patria cariſſima,quoquo modo merita de me erit.Tranquillâ republicâ cives mei(quoniam mihi cum illis non licet) ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo, ſi mihi republicâ bonâ frui non licuerit; at carebo malâ: & quamprimum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquieſcam. O fruſtrà, inquit,ſuſcepti mei labores! O ſpes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego cùm tribunus plebis, republicâ oppreſsâ, me Senatui dediſſem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis,quorum vires erant debiles; bonis viris,qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego cum te(mecum enim ſæpiſſime loquitur)patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc Senatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani, illi,illi, inquit, tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio vox, & defenſio? mihine ea ſoli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari? Nec verò hæc, judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim ſe, negat ingratis civibus feciſſe, quæ fecit: timidis, & omnia circumſpicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem,quæ, P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam quò tutior eſſet vita veſtra, ſe feciſſe commemorat, ut non modò virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis delini-

ret:

ret: nec timet, nè, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliâri meritis in rempublicam ſingularibus. Senatûs erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras verò, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque curſum fortuna dederit ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam ſibi vocem præconis modo defuiſſe, quam minimè deſiderarit: populi verò cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe Conſulem declaratum: nunc denique ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certè vera ſunt, fortes & ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere rectè factorum, quàm ipſa rectè facta: ſe nihil invita, niſi præclariſſimè, feciſſe; ſi quidem nihil ſit præſtabilius viro quàm periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus: nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam: eſſe hanc unam quæ breviatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur: quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur aſcendere. De me, inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla nunquam obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cùm omnes à tuis inimicis faces invidiæ meæ ſubjiciuntur: tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos, & actos, et inſtitutos: dies centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, & opinor, ultra quàm fines imperii populi Romani ſunt, non ſolùm fama jam de illo, ſed etiam lætitia peragravit. Quamobrem

rem ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe his abſentibus: ſed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum: ſed quo eſt iſta magis divina virtus, eò majore à te dolore divellor. Nec verò, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa tamen ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non malè aliquando de me meriti, ſed ſemper optimè. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis; (etſi, quis poteſt eſſe tantus?) Sed nè hunc quidem ipſum, ut obliviſcar, quanti me ſemper feceritis; quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis, cur non id meo capite potiùs luitur, quàm Milonis? Præclarè enim vixero, ſi quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro. Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quòd tibi, O T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua dimicatio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis: niſi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo; voſque obſecro, judices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut hujus ſalute augeatis, aut in ejuſdem exitio occaſura eſſe jubeatis. His lacrymis non movetur Milo; eſt quodam incredibili robore animi ſeptus. Exilium ibi

esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sed hic eâ mente quâ natus est. Quid vos, judices: quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, vósque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur? O me miserum! O me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos; ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. Frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servâsset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquieverunt. Quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cùm illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me meósque redundant ex illo fonte dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro, vos pati mihi acerbiorem reditum esse, quàm fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim, nè sceleratè dicam in te, quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò viveret, sed etiam prætor, Consul, dictator esset, antequam

tequam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis, judices, conservandum virum. Minimè, minimè, inquit; immò verò pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ità necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur? aut, si fortè pro patriâ, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulchrum esse patiemini? hunc suâ quisquam sententiâ ex hac urbe expellat, quem omnes urbes expulsam à vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit. Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestòrque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem (mihi credite) is maximé probabit, qui in judicibus legendis optimum & sapientissimum quemque legit.

M. Fabii Quintiliani

De CICERONE judicium.

Lib. 10. *Institut. Orat. Cap.* 1.

10— ORatores verò vel præcipuè Latinam Eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, ut eum Demostheni comparem hoc tempore: neque enim attinet; cum Demosthenem imprimis legendum, vel discendum potiùs putem. Quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem dividen-

dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequenter, & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minùs permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cùm se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Nec vero quod in quoque optimum fuit studio, consecutus est tantùm; sed plurimas vel potiùs omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissimâ ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentiùs, movere vehementiùs potest? cui tanta unquam jucunditas affluit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum transversum vi sua judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi? jam in omnibus quæ dicit tanta autoritas inest, ut dissentiri pudeat; nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidem. Cùm interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissimâ curâ consequi posset, fluunt illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu est oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis

dictus

dictus est: apud posteros verò id consecutus, ut Cicero jam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valdè placebit.

Orationum Selectarum Index.

I. PRo ARCHIA POETA, *quæ habita est à* Cic. *Anno u. C.* 692. *Æt. an.* 46. M. Pupio Pisone, *&* M. Æmilio Valerio Messala, COSS. pag. 1.
II. *Pro* M. MARCELLO, *habita Anno u. C.* 707. *Æt. an.* 61. C. Julio Cæsare, *&* M. Æmilio Lepido, COSS. 15
III. *Pro* Q. LIGARIO, *habita an. u. C.* 707. *Æt. an.* 61. C. Julio Cæsare, *&* M. Æmilio Lepido, COSS. 27
IV. *Pro* REGE DEIOTARO, *an. u. C.* 708. Caio Julio Cæsare III. Dictatore, *&* IV. COSS. *sine Collega, Æt. an.* 62. 42
V. VI. VII. VIII. 1, 2, 3, 4. In CATILINAM, *an. u. C.* 690. M. Tullio Cicerone, *&* M. Antonio, COSS. *Æt. an.* 44. 59, 75, 88, 102
IX. Philippica II. *in* MARC. ANTONIUM, *anno u. C.* 709. Caio Julio Cæsare V. *&* M. Antonio, COSS. *Æt. an.* 63. 115
XI. *Pro* LEGE MANILIA, *ann u. C.* 687. M. Æmilio Lepido, *&* L. Volcatio Tullo, COSS. *Æt. an.* 41. 162
XII. *Pro* T. ANNIO MILONE, *anno V. C.* 701 Cn. POMPEIO Magno III. COSS. *sine Collega, Æt. an.* 61. 191

FINIS.